

INVLOED VAN DAMHERTEN OP HOUTOPSTANDEN RONDOM KATLIJK 2024

Colofon

Titel	Invloed van damherten op houtopstanden rondom Katlijk 2024
Tekst en samenstelling	Peter de Vries
Uitvoering onderzoek	Peter de Vries
Kaarten en digitale verwerking	Fierman Baarspul (Dactylis B.V.)
In opdracht van	Provinsje Fryslân
Contactpersoon opdrachtgever	
Aannemer	De Vries Flora en Fauna
Contactpersoon	Peter de Vries
Rapportnummer	R-2024-01-DVFF
Status rapport	definitief
Datum oplevering rapport	28 mei 2024
Aantal pagina's	42
Collegiale toets	Stefan van Meijeren (Dactylis B.V.)
Wijze van citeren	Vries PM & FL Baarspul Invloed van damherten op houtopstanden rondom Katlijk 2024

Inhoud

Colofon	2
1 Inleiding en doel.....	7
1.1 Inleiding	7
1.2 Doel van het Onderzoek	8
2 Achtergrondinformatie.....	9
2.1 Onderzoeksgebied	9
2.2 Natuurlijke vegetatie.....	9
2.3 Houtwallen en singels	10
2.4 Algemene informatie damhert.....	11
2.5 Algemene informatie overig diersoorten.....	12
2.6 Beschadiging door fauna aan bomen en struiken	13
3 Materiaal en methode	15
3.1 Inventariseren van houtopstanden	15
3.2 Schade vaststellen	16
3.2.1 Wildcamera.....	17
3.2.2 Proefopstelling met vers aangeplant bosplantsoen.....	17
3.3 Controle op wetgeving	18
4 Resultaten	19
4.1 Inleiding	19
4.2 Houtopstanden	19
4.3 Aangetroffen schade door diersoorten	20
4.3.1 Zichtbare vraatschade.....	20
4.3.2 Onzichtbare vraatschade	24
4.3.3 Veegschade.....	25
4.3.4 Schiltschade	27
4.4 Schade veroorzaakt door damhert of ree	29
4.5 Schade door andere diersoorten	30
4.6 Resultaten proefopstelling met vers aangeplant bosplantsoen	30
4.7 Houtopstanden en de omgevingswet	31
4.8 Amerikaanse vogelkers.....	32
4.9 Nabije toekomst.....	34
5 Conclusie en aanbevelingen.....	37
5.1 Aanbevelingen.....	38
6 Literatuurlijst.....	42
6.1 Websites.....	42
Bijlage 1: Overzichtskaart onderzoeksgebied	43

Bijlage 2: Vormen van schade per soort.....	44
Bijlage 3: Overzichtskaat van houtopstanden die niet voldoen aan de herplantplicht door damhertschade.....	45
Bijlage 4: Bedekking van Amerikaanse vogelkers in de geselecteerde houtopstanden	46
Bijlage 5: Verkorte tabel van de resultaten.....	47
Bijlage 6: Voorbeeld van een controlerapport	48

Samenvatting

Bij de Provincie Fryslân zijn meerdere meldingen binnen gekomen van grondeigenaren uit de gemeente Heerenveen, dat zij momenteel niet aan de herplantplicht van de omgevingswet kunnen voldoen. Zij geven aan dat na herbeplanting met jonge boompjes, deze vervolgens worden weggevreten door de damherten. Bij meerdere pogingen van herplant is het resultaat steeds onvoldoende. Stichting Landschapsfonds Oranjewoud-Katlijk (SLOK) keert vergoedingen uit aan contractanten die het beheer van landschapselementen uitvoeren. Vaak betreft het beheer aan houtopstanden in deze regio, dat door particuliere eigenaren (of grondgebruikers) wordt uitgevoerd. Grondeigenaren hebben na de zogenoemde eindkap, dat onder het regulier beheer van dergelijke houtopstanden valt, moeite om een gekapte houtopstand voldoende te herstellen. Hetgeen in het verleden, in perioden zonder of weinig damherten geen probleem was. De vraag is dan ook, zijn damherten inderdaad verantwoordelijk, dat deze nieuwe herplant niet kan uitgroeien tot een diverse dichte houtopstand die aan de herplantplicht van de Omgevingswet voldoet. Voor dit onderzoek is de volgende onderzoeksvraag geformuleerd. Wat is het effect van damherten op de door SLOK beheerde houtopstanden in het wel of niet aanslaan van de nieuwe herplant of natuurlijke verjonging?

Het onderzoek heeft zich gericht op 87 houtopstanden in de omgeving van Katlijk. Het betreft 87 stuks die nu of in het recente verleden onder contract zijn of waren bij SLOK. Van al deze houtopstanden is bekend dat er in de laatste 15 jaar een kapmelding is gedaan bij de provincie Fryslân door SLOK namens de grondeigenaar. Dus het betreft houtopstanden waarbij er van uit mag worden gegaan dat ze in deze tijd onder contract waren bij SLOK en dat er een ingreep in de vorm van een kap heeft plaatsgevonden. De houtopstanden bevinden zich in en rondom de dorpen Oranjewoud, Mildam, Bontebok, De Knipe, Oudeschoot en Katlijk en deze kunnen bestaan uit houtwallen, houtsingels, elzensingels, (hakhout)bossen en rijbeplanting.

In het onderzoeksgebied zijn alle geselecteerde houtopstanden fysiek bezocht en onderzocht volgens een vaste methodiek. De houtopstanden zijn geïnventariseerd op de aanwezige boom- en struiksoorten. De bomen en struiken zijn onderzocht op aanwezige schade, welke aangericht kan zijn door verschillende zoogdieren. Deze schadepatronen zijn gecategoriseerd en waar mogelijk toegewezen aan een bepaalde diersoort. Dit toewijzen is gebaseerd op een combinatie van onder andere sporenonderzoek, waarnemingen in het veld en beelden van ingezette wildcamera's. Aan de hand van deze combinatie van aspecten is in de meeste gevallen achterhaald welke diersoort de schade heeft veroorzaakt.

In tweederde van de houtopstanden is schade aan bomen en struiken geconstateerd, die door zoogdieren is veroorzaakt. Er zijn drie vormen van schade geconstateerd. Het betreft vraatschade, schiltschade en veegschade. Vraatschade is het meest aangetroffen gevolgd door schiltschade. Veegschade is maar zeer beperkt waargenomen. Bij ruim 85% van de aangetroffen schade is het damhert de voornaamste veroorzaker. Bij 27 van de 87 houtopstanden is sprake van ernstige schade. Hier is zoveel vraatschade, dat herplant door natuurlijke verjonging of door actieve herplant met jong pootgoed niet kan uitgroeien tot volwaardige bomen of struiken.

Belangrijkste conclusie uit het onderzoek is dat damherten op 18 houtopstanden een dusdanige invloed hebben, dat deze houtopstanden niet voldoen aan de vereiste herplantplicht van de Omgevingswet. De schade die de dieren hier aanrichten is van dien aard dat zowel natuurlijke verjonging of actieve herplant met jong pootgoed niet slaagt. Zoals in de vorige alinea is aangegeven geldt dit voor meer houtopstanden, maar bij negen houtopstanden is er

sprake van voldoende dekking van bomen en struiken waardoor deze wel aan de wetgeving voldoen.

In de huidige situatie heeft het gebied te maken met een groeiende populatie damherten. De verwachting is dan ook dat het schadebeeld dat in dit rapport is vastgelegd in de toekomst ook zal toenemen. De gangbare wijze van herplant, door of natuurlijke verjonging, of aanplant van jong pootgoed, zal net als nu dan ook niet afdoende zijn om een volgroeide houtopstand te realiseren. In het afsluitende hoofdstuk zijn enkele aanbevelingen weergegeven van preventieve middelen die zouden kunnen helpen om alsnog aan de herplantplicht te kunnen voldoen. Daarbij moet echter de vraag gesteld worden; waar kunnen de damherten dan terecht om te foerageren? De preventieve maatregelen kunnen lokaal een probleem oplossen, maar verplaatsen het probleem uiteindelijk naar een andere locatie.

1 Inleiding en doel

1.1 Inleiding

De Provincie Fryslân heeft van meerdere grondeigenaren uit de gemeente Heerenveen de melding gekregen dat zij niet aan de herplantplicht van de voormalige Wet natuurbescherming (Wnb), op 1 januari 2024 is de Wnb opgegaan in de Omgevingswet, konden voldoen. De grondeigenaren en andere betrokken organisaties zoals de Stichting Landschapsfonds Oranjewoud-Katlijk (SLOK), die verantwoordelijk zijn voor de herplanting van gekapte houtopstanden vermoedden dat damherten (*Dama dama*) de nieuwe, jonge beplanting aanvreten. De SLOK is een fonds waar grondeigenaren een contract kunnen afsluiten voor financiële voordelen met betrekking tot het beheer en onderhoud van hun landschapselementen. De SLOK stelde dat herplanten weggegooid geld is en heeft besloten in overleg met Landschapsbeheer Fryslân (LBF) en contractanten om het kappen van de landschapselementen voorlopig te staken. Te veel gegevens ontbraken om een helder en volledig beeld te vormen van de situatie. Zo was het bijvoorbeeld onbekend wat de omvang van de damhertenpopulatie was, volgens tellingen van 2023 zou het om 500 exemplaren gaan en uit tellingen van 2024 om ongeveer 620 exemplaren (Tellingen FBE Fryslân). Ook zou de vraat van damherten van dusdanige aard zijn, dat het niet lukt gekapte houtopstanden voldoende te herstellen.

De houtopstanden in en rondom de dorpen Oranjewoud, Mildam, Bontebok, De Knipe, Oudeschoot en Katlijk bestaan uit houtwallen, houtsingels, elzensingels, (hakhout)bossen en rijbeplanting. In het verleden zijn hier meerdere kapmeldingen Wnb gedaan. Volgens de Omgevingswet, welke de Wnb heeft vervangen, geldt de verplichting om na het geheel of gedeeltelijk kappen van een houtopstand deze binnen drie jaar te herplanten. Voor meerdere dossiers is deze herplanttermijn inmiddels verstreken. Voorafgaand aan dit onderzoek was het nog onbekend of er na de kap voldaan is aan de herplantverplichting.

Dit onderzoek is gericht op gekapte of gedeeltelijk gekapte houtopstanden die destijds bij de Provincie zijn gemeld door Stichting Landschapsfonds Oranjewoud-Katlijk (SLOK) namens de grondeigenaren. Het doel van de SLOK is om het unieke agrarische cultuurlandschap te behouden. Volgens de stichting wordt hergroei van singels, wallen en hakhoutbos na de kap sterk gehinderd door damherten en droogte. Zij stellen dat herplanten daarom op dit moment geen zin heeft. De damherten vreten de jonge aanplant steeds weg. Hierdoor is het herstel van de houtopstanden door herplanting niet volgens SLOK niet te garanderen.

Dit onderzoek is opgezet om duidelijkheid te krijgen of damherten de herplant van gekapte houtopstanden negatief beïnvloeden. De herplant kan bestaan uit natuurlijke hergroei (natuurlijke verjonging) en/of aangeplant plantmateriaal van inheemse bomen en/of struiken. De herplant dient tevens op bosbouwkundig verantwoorde wijze te zijn uitgevoerd, zoals in artikel 5.36 van de Omgevingsverordening Fryslân 2022. Tijdens dit onderzoek zijn de onderzochte houtopstanden gecontroleerd om te zien of ze aan de wetgeving van de Omgevingswet voldoen. Er is per houtopstand een herplant controle-onderzoek uitgevoerd waarbij de impact van damherten op het herstel van gekapte houtopstanden is onderzocht.

1.2 Doel van het Onderzoek

Het doel van dit onderzoek is drieledig.

1. Alle onderzochte houtopstanden te controleren op de wetgeving van de Omgevingswet. Dit betekent een controle op de herplantplicht welke ontstaat nadat een houtopstand is gekapt.
2. Wat is het effect van damherten op de houtopstanden die in contract zijn / waren bij SLOK in het wel of niet aanslaan van de nieuwe herplant of natuurlijke verjonging.
3. Is er een verband tussen de opslag van Amerikaanse vogelkers en aangerichte schade van het damhert.

Voor het tweede doel is het van belang te achterhalen of damherten wel of geen negatieve invloed hebben op de herplant en of natuurlijke verjonging van bomen en struiken binnen bestaande houtopstanden die wel of niet eerder door gevoerd beheer gedund of gekapt zijn. Hierbij is gevraagd om bij eventuele schade de aard van deze schade vast te stellen, te registreren en met beeldmateriaal te ondersteunen. Vervolgens wordt er een antwoord gezocht op de vraag; Is de aangerichte schade van dusdanige aard dat de houtopstanden zich onder huidige omstandigheden niet kunnen herstellen en vervolgens ook na de kap niet aan de wetgeving van de Omgevingswet kunnen voldoen?

2 Achtergrondinformatie

2.1 Onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied ligt volledig in de gemeente Heerenveen en bevindt zich ten oosten van het dorp Heerenveen. In bijlage 1 is het onderzoeksgebied weergegeven. Aan de noordkant wordt het begrensd door de Schoterlandse compagnonsvaart en ten zuiden door de laagland rivier de Tjonger. Tussen beide wateren ligt een verhoogde dekzandrug waarop houtwallen, singels en bossen zijn ontstaan of aangelegd.

Vanaf de luchtfoto (PDOK) zijn de bossen, houtwallen en singels in deze omgeving goed te onderscheiden. Opvallend is dat aan de oostzijde van Heerenveen over een beperkte lengte en breedte, houtwallen, singels en bossen talrijk voorkomen. Deze relatief bomenrijke oppervlakte strekt zich uit over de hogere zandgronden. Op de bodemkaart (PDOK) is te zien dat het onderzoeksgebied precies op een van de uitlopers van het Drents Friese plateau ligt. De bodemtypes bestaan hier voor het grootste gedeelte uit Laarpodzolgronden (cHn 21); leemarm en zwak lemig fijn zand gevolgd door Veldpodzolgronden (Hn 21); leemarm en zwak lemig fijn zand en ten zuidwesten bestaat een klein deel uit lemig fijn zand (pZn 23). Podzolgronden zijn van nature voedselarme zure en droge tot matig vochtige bodems. Deze ondergrond is sterk bepalend voor welke potentieel natuurlijke vegetatie (PNV) hier kan en of zal gaan groeien.

2.2 Natuurlijke vegetatie

Vanuit natuurlijke successie ontwikkelt zich op podzolgronden doorgaans het bostype van de Klasse van de eiken- en beukenbossen op voedselrijke grond. Deze klasse van bossen is gebonden aan zure voedselarme, droge tot vochtige gronden (Schaminée et al 2019). Dit is het bodemtype dat in 95 procent van het onderzoeksgebied voorkomt. Onder de Klasse van de eiken- en beukenbossen bevinden zich twee verbonden: het Zomereik-verbond en het Verbond van de veldbies-beukenbossen. Dit laatste verbond bevindt zich op stenige kleigronden van het vuursteeneluvium. Dit bodemtype komt in het onderzoeksgebied niet voor. Het Zomereik-verbond bestaat uit loofbossen op kalkarme zanggronden van eolische oorsprong (stuif- en dekzanden) en op glaciaal gestuwde en verspoelde zanden, daarnaast kan dit verbond voorkomen op verdroogde veenbodems (Schaminée et al 2019). Met de gecombineerde kennis van de bodem en de vegetatiekunde komt naar voren dat, in dit onderzoeksgebied van nature het vegetatietypen van het Zomereik-verbond voorkomen. Met behulp van de revisie Vegetatie van Nederland (<https://www.synbiosys.alterra.nl/synbiosysnl>) is af te lezen welke soorten voor het Zomereik-verbond kenmerkend zijn. In tabel 1 zijn de voornaamste plantensoorten van dit verbond weergegeven. Bovenaan staan de meest voorkomende soorten genoemd en hoe lager het percentage is, des te minder kenmerkend de soort uiteindelijk voor het verbond is.

Tabel 1: Vegetatietabel van het Zomereik-verbond (SynBioSys Nederland)

Klasse van de eiken- en beukenbossen op voedselrijke grond r45		
Zomereik-verbond r45Aa		
Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	Percentage
Zomereik	<i>Quercus robur</i>	89
Wilde lijsterbes	<i>Sorbus aucuparia</i>	62
Gewoon gaffeltandmos	<i>Dicranum scoparium</i>	50
Bochtige smele	<i>Deschampsia flexuosa</i>	49
Wilde kamperfoelie	<i>Lonicera periclymenum</i>	44
Blauwe bosbes	<i>Vaccinium myrtillus</i>	40
Gewoon sterrenmos	<i>Mnium hornum</i>	37
Beuk	<i>Fagus sylvatica</i>	37
Sporkehout	<i>Rhamnus frangula</i>	36
Gewoon klauwtjesmos	<i>Hypnum cupressiforme/andoi</i>	31
Fraai haarmos	<i>Polytrichum formosum</i>	31
Amerikaanse vogelkers	<i>Prunus serotina</i>	30
Gewoon pluisjesmos	<i>Dicranella heteromalla</i>	29
Ruwe berk	<i>Betula pendula</i>	29
Gewoon dikkopmos	<i>Brachythecium rutabulum</i>	28
Heideklauwtjesmos	<i>Hypnum jutlandicum</i>	26
Duinriet	<i>Calamagrostis epigejos</i>	25
Pijpenstrootje	<i>Molinia caerulea</i>	25
Zwarte braam	<i>Rubus sect. Rubus</i>	25
Eenstijlige meidoorn	<i>Crataegus monogyna</i>	25
Zandzegge	<i>Carex arenaria</i>	24
Dauwbraam	<i>Rubus caesius</i>	24
Adelaarsvaren	<i>Pteridium aquilinum</i>	23
Zachte berk	<i>Betula pubescens</i>	23
Gedrongen kantmos	<i>Lophocolea heterophylla</i>	22
Drienerfmuur	<i>Moehringia trinervia</i>	21
Kussentjesmos	<i>Leucobryum glaucum</i>	20
Fijn laddermos	<i>Kindbergia praelonga</i>	19
Gewoon knopjesmos	<i>Aulacomnium androgynum</i>	18
Hulst	<i>Ilex aquifolium</i>	16

De voornaamste boomvormers en struiken in dit verbond zijn zomereik, beuk, zachte berk, ruwe berk, wilde lijsterbes, sporkehout (ook wel vuilboom genoemd), Amerikaanse vogelkers, eenstijlige meidoorn en hulst. Dus bij een ongestoorde successie reeks, zijn dit de soorten die als natuurlijke opslag in dit onderzoeksgebied te verwachten zijn.

2.3 Houtwallen en singels

In de loop der eeuwen zijn in het Nederlandse landschap vele lijnvormige landschapselementen ontstaan met houtige gewassen. Sommige van deze elementen zijn al eeuwen oud. Boeren brachten vroeger bij het ontginnen van grond stobben, keien en zand naar de perceelranden waardoor langgerekte wallen ontstonden. Deze wallen kregen al snel

een functie als eigendomsmarkering en perceelscheiding. De wallen raakten in de loop van de tijd begroeid met bomen, meestal zomereik, en verschillende struiken. Daardoor kregen de houtwallen ook een functie voor houtproductie, onder andere voor gerief- en brandhout.

Houtwallen en singels vormen tegenwoordig een belangrijk biotoop voor aan struwelen gebonden flora en fauna in het cultuurlandschap. Zeker wanneer er sprake is van een goed ontwikkelde kruid-, struik- en boomlaag herbergen houtwallen en singels een grote diversiteit aan soorten. Verder zorgen ze voor verbindende structuren in het landschap, waarlangs dieren en planten zich kunnen verplaatsen. Goed beheerde houtopstanden dragen bij aan een gevarieerd en aantrekkelijk landschap voor bewoners en recreanten (SLOK 2010).

Een houtwal of houtsingel is een vrij liggend, lijnvormig aaneengesloten landschapselement bestaande uit een opgaande begroeiing van inheemse bomen en struiken. Een houtwal is een begroeiing met bomen en struiken op een opgehoogde aarden wal vaak aan één of beide zijden begrensd door een greppel of sloot. Een houtsingel staat in tegenstelling tot een houtwal niet op een aarden wal en bestaat vaak uit één of meer rijen bomen.

Een elzensingel is een vrij liggend, lijnvormig aaneengesloten landschapselement bestaande uit een opgaande begroeiing van inheemse bomen en struiken met als hoofdsoort een enkele rij zwarte elzen. De singel grenst vaak aan een watergang of ligt in de laagste en natste plekken van het landschap. Elzensingels zijn vaak aangeplant.

2.4 Algemene informatie damhert

Dit onderstaande deel van de tekst is grotendeels overgenomen van de website van de Zoogdierverseniging.

Leefgebied en verspreiding

Voor de laatste ijstijd kwam het damhert in een groot deel van Europa voor. Tijdens de ijstijd werd het teruggedrongen tot Zuidoost-Europa, Iran en Turkije. De klassieke Romeinen begonnen met het uitzetten van het damhert in hun hele rijk en tegenwoordig komt het damhert voor in het zuiden van Zweden en Finland, op de Britse eilanden, in West- en Midden-Europa.

Grote vrij levende populaties (vele honderden dieren) komen voor in de duingebieden van Kennemerland (Nationaal Park Zuid-Kennemerland, de Amsterdamse waterleidingduinen), Schouwen-Duiveland (Kop van Schouwen) en de Veluwe. Vanuit deze natuurgebieden zwerven dieren regelmatig uit naar de omgeving. Door het hele land worden damherten gehouden op kinderboerderijen en hertenkampen. Daar ontsnappen wel eens dieren zodat er verspreid over Nederland in vrijwel elke provincie meerdere groepjes in de vrije natuur voorkomen. Dit is ook het geval geweest in het onderzoeksgebied. de populatie afkomstig van ontsnapte exemplaren uit een hertenkamp van een van de landgoederen van Oranjewoud. Wanneer dit heeft plaatsgevonden kon niet exact worden vastgesteld. Er wordt geschat dat dit rond 1999 heeft plaatsgevonden (Brink & Dekker 2019).

Het damhert komt vooral voor in lichte loofbossen en gemengde bossen, minder vaak in uitgestrekte naaldbossen. Hij heeft een voorkeur voor oudere bossen met een dichte onderbegroeiing. Belangrijk is dat er voldoende gras is. Ook komt hij voor in randzones bij open plekken, graslanden en akkerranden en in parkachtige bosgebieden.

Leefwijze en voedsel

Damherten zijn van nature dagdieren maar door de jacht en in verstoorde gebieden zijn ze schemeringsdieren geworden. Overdag rusten en herkauwen ze in de ondergroei van het bos of op een afgelegen grasland. Het damhert kan goed zwemmen en springen en verplaatst zich met sprongen tot 2,5 meter ver en 2 meter hoog. Damherten leven in roedels. Na de paartijd leven de mannetjes (herten) in vrijzelligengroepjes, terwijl de vrouwtjes (hinden) met hun jongen in groepjes van vijf tot zeven dieren samenleven.

Het damhert eet uitsluitend plantaardig voedsel. Het voedt zich met grassen, biezen en kruiden, aangevuld met jonge (boom)bladeren, dennen- en sparrennaalden, bessen, eikels, beukennoten, granen, wortelen en 's winters schors, hulst en heide.

Territorium en verblijfplaats

Het damhert is buiten de bronsttijd (voortplantingsperiode) niet territoriaal en heeft ook geen vaste verblijfplaats. De groepssamenstelling is zeer wisselend. Vaak leven herten en hindes met jongen in de lente- en zomermaanden in aparte roedels. In de wintermaanden leven herten en hindes doorgaans samen. Afhankelijk van het voedselaanbod leven er 3 tot 10 dieren per 100 ha., maar er zijn ook veel hogere dichtheden (tot 180 dieren per 100 ha.) waargenomen.

Voortplanting en leeftijd

De voortplantingsperiode (ook wel bronsttijd genoemd) duurt van de tweede helft van oktober tot begin november. Voorafgaand aan deze periode gaan de mannetjes gevechten aan voor een bronstplaats. Meestal zijn dit schijngevechten, maar echte gevechten komen voor. Er vallen zelden doden. De veroverde bronstplaats (of 'lek') wordt gemarkeerd door langs de bomen te schuren. Met de hoeven krabt het mannetje een ondiepe kuil in de grond, die hij besproeit met urine en sperma waarin hij zichzelf wentelt. Hiermee en met luide brullen lokt het mannetje de hindes.

In mei tot juli, na een draagtijd van 230 dagen, wordt één kalf (zelden twee) geboren. Het kalf houdt zich de eerste weken verscholen in de vegetatie, maar het kan zijn moeder al zelfstandig volgen. Na twaalf weken trekt het grazend met de moeder mee maar wordt af en toe nog gezoogd.

Vrouwtjes zijn na 16 maanden geslachtsrijp, mannetjes na 7-14 maanden. Jonge mannetjes hebben weinig kans zich voort te planten, aangezien ze nog niet sterk genoeg zijn om een lek te veroveren. Een hinde kan 16 jaar oud worden, een hert 8 tot 10 jaar. In gevangenschap zelfs 20 jaar.

2.5 Algemene informatie overig diersoorten

In het onderzoeksgebied komen nog enkele diersoorten voor die bij kunnen dragen aan schade op bomen en struiken. Het betreft reeën, dassen en hazen.

Dit onderstaande deel van de tekst is grotendeels overgenomen van de website van de Zoogdierverseniging.

Reeën zijn herkauwers en eten kruiden, grassen, scheuten, bladeren en knoppen van bomen en struiken. Maar ook bessen, landbouwgewassen, twijgen, eikels, beukenootjes en paddenstoelen. In de zomer eten ze veel jonge blaadjes. Het ree eet enkel de meest voedzame delen van een plant. Zijn kleine pens kan slechts kleine hoeveelheden verwerken en is dus aangewezen op licht verteerbaar en energierijk voedsel. Wanneer reeën eten, blijven vooral

de oudere dieren alert op gevaar. Na elke paar happen, kijkt een van hen met een ruk op om lucht te snuiven en de omgeving af te zoeken.

Dassen zijn alleseters. Ze zijn slechte jagers en eten dat wat ze direct voor de neus tegenkomen. Het voedsel bestaat voor een belangrijk deel uit regenwormen die ze 's nachts in weilanden en open gebieden opsporen. Hierbij prefereren ze kort gras, omdat hier het stapelvoedsel (regenwormen) het gemakkelijkst te vinden is. Tussen hoog gras lukt het een das niet om de regenwormen snel te pakken te krijgen. Verder eten ze bosvruchten, gevallen fruit, noten, eikels, knollen, maïs, koren, paddenstoelen, knaagdieren, slakken, kevers en hommelen- en wespenbroed (nesten). In bermen, akkerranden en slootkanten wroet de das vaak naar kevers en insectenlarven. Een das eet 400-600 gram per dag en het duurt vaak enige uren voordat hij genoeg voedsel heeft gevonden.

Hazen eten grassen, kruiden en akkerbouwproducten zoals graan, maïs, klaver en aardappelen. Door hun knaaggedrag worden ze wel tot de 'kleine grazers' gerekend en hebben ze een grote invloed op de vegetatie. Wanneer een sneeuwdek voedsel onbereikbaar maakt eten hazen ook schors van jonge bomen of struiken. (Twisk et al. 2010)

2.6 Beschadiging door fauna aan bomen en struiken

Voor inspiratie van onderstaande tekst is gebruik gemaakt van de tekst uit het samengestelde boek "Bosbescherming" van het Centrum voor Landbouwpublicaties en Landbouwdocumentatie, Wageningen 1982)

In deze paragraaf worden de verschillende vormen van schade die zoogdieren aan bomen of struiken kunnen aanrichten kort toegelicht. Elke vorm van schade ziet er anders uit en afhankelijk van welke diersoort de schade toebrengt zijn de achtergelaten sporen vaak net iets anders waardoor in veel gevallen te achterhalen is welk zoogdier de schade heeft aangebracht. In totaal zijn er zes verschillende vormen van schade mogelijk:

- Vraatschade
- Veegschade
- Schuurschade
- Slagschade
- Schiltschade
- Schade door het wegvreten van zaden en vruchten.

Hieronder worden deze verschillende schade beelden kort toegelicht.

Vraatschade

Deze vorm van schade omvat:

- het eten van verschillende soorten, loof-, en naaldhoutsoorten en jonge opslag.
- het eten en of afbijten van stammetjes, takjes en boomtoppen.
- het eten van knoppen van zowel loof- als naaldhout

Vraatschade is vaak te herkennen aan het feit dat de aangevreten boom steeds opnieuw vertakt. Wanneer er bij een jonge boom de top weggegeten wordt, komen er vaak twee nieuwe toppen terug. Als dit proces zich herhaald ontstaat er een kort blijvende, koepelvormige laag blijvende boom met veel vertakkingen. Een minder tot nagenoeg onzichtbare vorm van vraatschade is het wegvreten van jonge zaailingen. Op het moment dat zaden ontkiemen en de kiemplantjes boven de grond uit steken behoort het wegeten van deze kiemplantjes tot

vraatschade. Sporen van dit soort schade is niet terug te vinden. Een zaailing wordt in zijn geheel weggegeten en er blijven hierdoor geen aanwijzingen over om deze schade vast te stellen. Deze vrij onzichtbare vorm van vraatschade kan serieuze gevolgen hebben voor natuurlijke verjonging, zie hiervoor paragraaf 4.3.2.

Veegschade

Jaarlijks werpen edelherten, damherten en reeën hun gewei af. Vervolgens groeit er een nieuw gewei (bastgewei) aan. Rondom dit nieuwe gewei bevindt zich een fluweelachtige huid waar bloedvaten doorheen lopen om het gewei te laten groeien. Nadat het gewei volgroeid is sterft deze huid af. Om deze huid kwijt te raken gaat het hert zijn gewei schoonvegen tegen één of meerdere boomtakken. Door dit schuren (vegen), waarbij voornamelijk jonge buigzame boompjes tussen de geweistangen worden genomen, kan de boom plaatselijk beschadigd raken. Door het krachtig op en neer bewegen van de kop wordt het gewei schoon maar kan de boom zijn bast verliezen. Soms breken hierbij ook zijtakken af.

Schuurschade

Ontstaat doordat de betreffende diersoort met de huid tegen de boom of struik schuurt. Meestal gebeurt dit bij vrijstaande bomen. Geschikte bomen om tegenaan te schuren zijn die met een wat schuine stand. Bij herhaaldelijk gebruik kan de bast van de boom volledig verdwijnen of de bast wordt oppervlakkig gepolijst. Afhankelijk van de hoogte van de schuurschade kan de veroorzakende wildsoort worden achterhaald.

Slagschade

Deze schade, die zich tussen één en twee meter boven de grond bevindt, en vooral bij jongen bosjes en opslag voorkomt, wordt in ons land uitsluitend door het edelhert veroorzaakt en is in de meeste gevallen van weinig betekenis. Edelhert komt niet voor in Friesland en deze vorm van schade wordt verder buiten beschouwing gelaten.

Schilschade

Ernstigere schade dan schuur,- slag of veegschade is schilschade. De betreffende diersoort vreet hier de bast van een boom of struik af. Dit kan lijden tot kleine maar ook grote verwondingen. Soms kunnen de schade veroorzakende dieren de hele boom rondom ringen. De bast is dan op een bepaalde hoogte volledig onderbroken. De boom heeft dan nog wel een sapstroom van de wortels naar de bladeren, maar de sapstroom van de bladeren naar de wortels is dan volledig afgesneden en de boom zal uiteindelijk afsterven. De oorzaak van schillen is nogal gecompliceerd, maar duidelijk is dat deze schade optreedt wanneer bijvoorbeeld herten na het eten van snel verteerbaar voedsel, zoals jong gras, behoefte hebben aan vezelrijk materiaal, zoals bijvoorbeeld heide, of loofhouttakjes. Wanneer dit onvoldoende voorhanden is richten herten zich meer op het schillen van de bast van bomen en struiken. Ook vindt schillen vaak plaats in de wintermaanden tijdens perioden van voedselgebrek (Haafften 1982).

Eten van zaden en vruchten

Deze schade vindt plaats door een variatie van diersoorten. Zo kunnen vogels veel zaden en vruchten wegeten, maar kunnen zij tegelijkertijd ook zaden verspreiden, van bijvoorbeeld lijsterbes, meidoorn of sleedoom. Muizen eten graag beukenootjes en eikels. (Haafften 1982). Ook dassen eten gevallen fruit, noten en eikels net als damherten en reeën. (Zoogdierverseniging) Op het moment dat zaden ontkiemen en de kiemplantjes boven de grond uit steken en worden weggegeten, dan behoort dit tot vraatschade.

3 Materiaal en methode

3.1 Inventariseren van houtopstanden

Voor dit onderzoek zijn in totaal 87 houtopstanden geselecteerd (zie bijlage 1) welke gezamenlijk bestaan uit een lengte van circa 16 km. Houtopstanden kunnen bestaan uit houtwallen, houtsingels, elzensingels, kleine bosjes of ze sluiten direct aan bij een groter areaal bos. De selectie van deze 87 houtopstanden zijn of waren in het verleden bij SLOK aangemeld en van al deze houtopstanden is in de laatste 15 jaar een kapmelding ingediend bij de provincie Fryslân. Hierbij is de veronderstelling dat al deze houtopstanden op enig moment in deze laatste 15 jaar ook daadwerkelijk gekapt zijn houtopstanden of dat in deze houtopstanden de laatste 15 jaar beheer en onderhoudswerkzaamheden hebben plaatsgevonden waarbij bomenkap heeft plaatsgevonden. Het betreft daarom houtopstanden die bij aanvang geschikt lijken om te onderzoeken of er na de kap voldoende hergroei heeft plaatsgevonden. Hergroei in de vorm van natuurlijke verjonging of door aangeplante herplant. Alle 87 houtopstanden zijn voor dit onderzoek bezocht en onderzocht. Er is tijdens de bezoeken geïnventariseerd welke bomen en struiken er in de houtopstand voorkomen en of er schade aanwezig is die veroorzaakt is door damherten of andere diersoorten. Verschillende vormen van schade zijn genoteerd en met foto's vastgelegd.

Van de 87 houtopstanden is door SLOK een shapefile beschikbaar gesteld. Deze shape is gebruikt als basis om een digitaal project in te richten, dat vervolgens gebruikt is om tijdens de controles te vullen met relevante informatie. Hiermee heeft het onderzoek in het veld kunnen plaatsvinden en zijn alle data digitaal vastgelegd. Met behulp van een tablet, met GPS, is alle informatie over de houtopstanden en de aangetroffen schade veroorzaakt door dieren bijgehouden en ingevoerd. Hiervoor is gebruik gemaakt van de app Collector (ESRI). Het project is in Collector voorzien van de meest recente luchtfoto (PDOK luchtfoto 2023) om oriëntatie in het veld te vergemakkelijken.

Afbeelding 1: Voorbeeld van één van de geselecteerde houtopstanden

Per houtwal zijn steeds tot maximaal vijf boomsoorten benoemd en is het percentage bedekking per soort ingeschat. Dit is ook gedaan voor de twee meest dominante struiken. Deze inventarisatie geeft daarmee inzicht in wat voor soort houtopstanden het gaat en of ze divers of monotoon zijn. Daarnaast geeft de soortensamenstelling een indicatie binnen welk vegetatietype (classificering van Vegetatie van Nederland) de betreffende houtopstand valt. Waarmee vervolgens afgelezen kan worden welke natuurlijke verjonging te verwachten is.

3.2 Schade vaststellen

Tijdens het onderzoek zijn alle bomen, struiken en soms ook kruiden visueel geïnspecteerd op schade van wild. Beschadigde soorten en de vorm van schade zijn steeds genoteerd. Voorafgaand aan het betreden van het perceel van de houtopstand is gekeken of er op het perceel wild aanwezig was. Deze diersoorten zijn geteld en de data zijn ingevoerd. Het gaat hier dan vooral om damhert, ree, das of haas. Relevante soorten die schade aan kunnen brengen aan de houtopstanden. Vervolgens zijn naburige percelen bekeken en is tot een maximale afstand van ongeveer 250 meter het aantal stuks wild geteld. Tijdens de inspectie van een houtopstand is ook gelet op sporen van wild, zoals wildwissels, prenten (hoef- of pootafdrukken) of uitwerpselen. Deze data zijn verzameld in de tablet. Vervolgens is gedetailleerd gekeken naar de sporen van schade aan bomen of struiken. Bij constatering van schade is vastgelegd om welke vorm van schade het gaat. De vormen van schade zoals beschreven in paragraaf 2.6. Het gaat dan om vraatschade, veegschade, schuurschade of schiltschade. De verzamelde data zijn separaat aangeleverd in een Excel tabel en een shape file. Een selectie van de data is weergegeven in bijlage 5.

Door de verschillende data met elkaar te combineren is de aannemelijke veroorzaker van de schade binnen de houtopstand te herleiden. Als er tijdens de controle op of rondom het perceel damherten zijn gesignaleerd én er zijn in of directe nabijheid van de houtopstand sporen van damherten vastgesteld én de zichtbare schade valt binnen een bepaalde hoogterange waar een damhert ook bij kan dán is het damhert als veroorzaker van deze schade aangemerkt. Zijn er wel sporen van damhert gevonden, maar liepen er op het moment van de controle reeën in de omgeving dan is de eventueel zichtbare schade niet met zekerheid aan het damhert of alleen aan de ree te wijten. Soms is met behulp van een wildcamera de daadwerkelijke veroorzaker van de schade vastgelegd (zie volgende paragraaf). Afhankelijk van de hoogte van de schade kan soms de verantwoordelijke diersoort worden achterhaald. Een haas bijvoorbeeld, richt nooit schade aan boven de 40 cm. Schade tussen de 0 en 140 cm kan veroorzaakt zijn door ree of damhert en schade boven 1,40 meter kan alleen veroorzaakt worden door het damhert. De ree is hier te klein voor.

Daarnaast bijt een haas de takken scherp af, alsof het met een mes is afgesneden. Reeën en damherten bijten de takken of knoppen minder netjes af. Doordat reeën en damherten enkel snijtanden hebben in hun onderkaak pakken zij de takken beet en rukken dit er af, waardoor een rafelig breukvlak ontstaat. Zie hiervoor de afbeeldingen 2, 3 en 4 dit zijn enkele voorbeelden van dergelijke rafelige breukvlakken.

Afbeeldingen 2, 3 en 4: Afgevreten toppen met duidelijke rafelige breukvlakken veroorzaakt door ree of damhert

De aangetroffen schade is genoteerd en is vervolgens ingeschat op een bepaald percentage. Voor schilsschade en veegschade gaat het om het percentage van de aangetaste bomen ten opzichte van het totaal aantal bomen en struiken in de houtopstand. Voor vraatschade gaat het om het aandeel van de bomen en struiken tot een hoogte van twee meter. Een ree of damhert kan moeilijk vraatschade aanrichten aan een 20 meter hoge zomereik. Mocht dit wel gebeuren dan hebben we te maken met een andere vorm van schade dan vraatschade. Kortom bij vraatschade is het schadepercentage gebaseerd op alle bomen en struiken uit de houtopstand welke de twee meter hoogte nog niet hebben bereikt.

3.2.1 Wildcamera

De schade aan een houtopstand is visueel vast te stellen, maar het achterhalen van de daadwerkelijke veroorzaker van deze schade is minder eenvoudig. Zeker bij ree en damhert die nagenoeg hetzelfde schadebeeld kunnen achterlaten. De benodigde tijdsinspanning die nodig is om te observeren welke diersoort van welke boom of struik eet is voor dit onderzoek niet voor handen. De inzet van een wildcamera kost weinig tijd, maar het observatie-oppervlak is enigszins beperkt. Door de camera in te zetten bij houtopstanden waar al schade is aangetoond, is de kans op het vastleggen van de veroorzaker van deze schade groter dan op een willekeurige plek. Op meerdere plekken is de wildcamera op een reeds beschadigde boom of struik gericht, zodat vastgesteld kon worden welke wildsoort dit heeft aangericht. Op deze manier is herhaaldelijk vastgesteld dat meerdere soorten bomen en struiken daadwerkelijk door een bepaald soort wild is aangevreten. In het onderzoeksgebied komen zowel reeën als damherten voor. Ook hier helpt de wildcamera om vast te stellen welke van de twee soorten de veroorzaker is van de opgetreden schade.

3.2.2 Proefopstelling met vers aangeplant bosplantsoen

Op een perceel nabij de W.A. Nijenhuisweg te Katlijk is een proef uitgevoerd met vers aangeplant bosplantsoen. In deze omgeving rondom het perceel zijn dagelijks damherten in aantallen van ongeveer 30 stuks te zien. Kortom een perceel waarbij enige schade van damherten te verwachten is. Op dit perceel zijn 25 stuks bosplantsoen (tussen 70 en 100 cm.) aangeplant, bestaande uit soorten als zomereik, eenstijlige meidoorn en gewone vlier. Tien exemplaren van deze nieuwe aanplant zijn voorzien van boombeschermers.

Boombeschermers van 1.20 m. hoog en 12 cm x 12 cm breed. Deze boombeschermers zijn over het aangeplante bosplantsoen geplaatst en de boombeschermer is gefixeerd met een steunstang zodat het lichte materiaal niet wegwaait. De boombeschermers zijn zwarte boombeschermhoezen van kunststof met diagonale roosterstructuur voor individuele bescherming van bomen. Op afbeelding 5 is een foto van deze proefopstelling te zien.

Afbeelding 5: Proefopstelling met vers bosplantsoen voorzien van boombeschermers, waarop een wildcamera is gericht.

Van de 25 aangeplante soorten zijn 10 stuks beschermd met boombeschermers en 15 niet. Bij deze opstelling is een wildcamera geplaatst om te registreren of deze vorm van bescherming werkt tegen vraat aan jong bosplantsoen. De resultaten worden in het volgende hoofdstuk besproken.

3.3 Controle op wetgeving

Een deel van de opdracht is het controleren van de geselecteerde houtopstanden op de herplantplicht zoals deze is vastgelegd in de Omgevingswet. Deze controle is per houtopstand uitgevoerd. Hierbij is na de controle gebruik gemaakt van Cyclomedia (Streetsmart) om de oorspronkelijke situatie van voor de kap van de houtopstand te bepalen. Per houtopstand is een controleverslag separaat aangeleverd bij de provincie Fryslân. In deze controlerapporten is aangegeven of de betreffende houtopstand wel of niet voldoet aan de regels van de herplantplicht. Een geanonimiseerd voorbeeld van een controleverslag is opgenomen in bijlage 6.

4 Resultaten

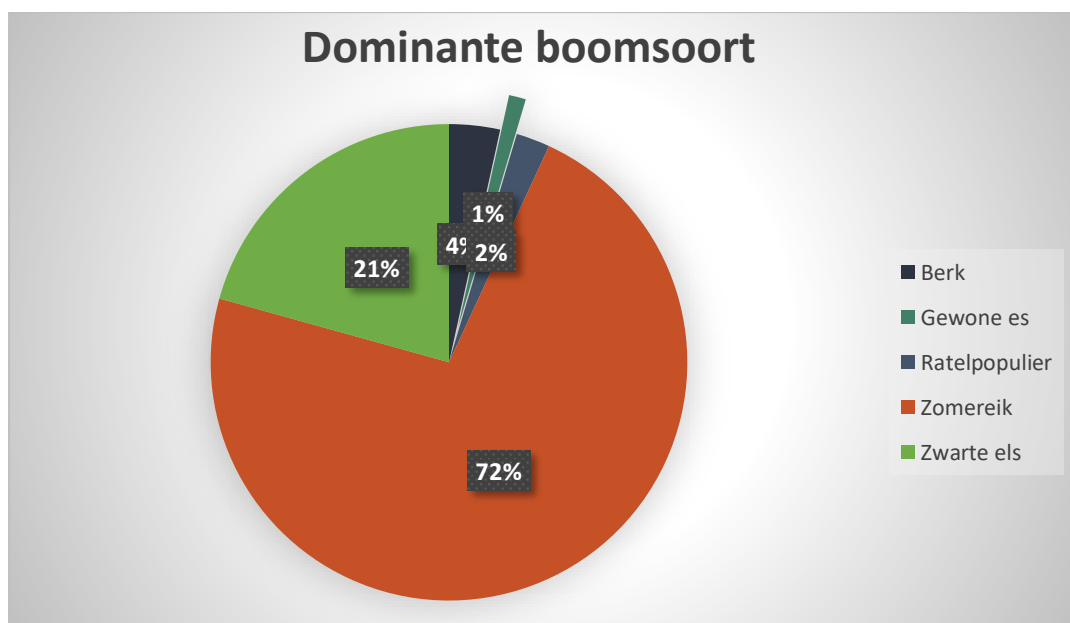
4.1 Inleiding

Met de verzamelde data komen meerdere resultaten naar voren welke in dit hoofdstuk worden besproken. Zo zijn er meerdere vormen van schade aangetroffen, zijn er meerdere houtopstanden die niet voldoen aan de wetgeving en uit de resultaten blijkt dat het damhert zeker invloed heeft op de houtopstanden.

4.2 Houtopstanden

Uit het onderzoek komt naar voren dat van de 87 geselecteerde houtopstanden er bij 25 in de laatste 15 jaar geen kapwerkzaamheden hebben plaatsgevonden. Bij deze 25 is dan ook geen sprake van herplantplicht. Al deze 25 houtopstanden voldoen aan de gestelde wetgeving. Desalniettemin zijn in 18 van deze niet gekapte houtopstanden duidelijke sporen van schade aan bomen en struiken aangetroffen. Deze schade betreft voornamelijk vraatschade aan boom- en struiksoorten met een beperkte hoogte. In paragraaf 4.3 wordt verder in gegaan op de aangetroffen schade beelden in de houtopstanden.

Uit de verzamelde inventarisatiegegevens zijn de dominante boomsoorten per houtopstand te herleiden. Het gros van de houtopstanden bestaat uit zomereiken en een vijfde deel bestaat uit zwarte elzen. Slechts enkele houtopstanden worden gedomineerd door een andere boomsoort.

Grafiek 1: Hierin wordt de dominante boomsoort per houtopstand weergegeven.

Dat de meerderheid van deze houtopstanden uit zomereik bestaat is in lijn met de natuurlijke begroeiing op basis van de bodemsamenstelling en de vegetatiekunde.

4.3 Aangetroffen schade door diersoorten

In de 87 houtopstanden zijn diverse soorten schade aangetroffen. Vraatschade, veegschade en schiltschade. In 60 houtopstanden is vraatschade geconstateerd, in 14 houtopstanden veegschade en in 9 houtopstanden is sprake van schiltschade. Enkel de schade welke voortkomt uit het wegvreten van zaailingen is niet direct zichtbaar of meetbaar en hiermee ook niet direct aan de houtopstanden te koppelen. In de volgende subparagrafen worden de aangetroffen schadebeelden toegelicht. In paragraaf 4.7 worden de consequenties van de schade op de wettelijke herplantplicht uiteengezet. In bijlage 2 is een tabel opgenomen met daarin weergegeven welke schade op welke soorten is waargenomen. Hieruit valt ook af te leiden welke soorten graag worden gegeten.

4.3.1 Zichtbare vraatschade

Deze schade is goed waarneembaar op aanwezige bomen en struiken. Door de vraat vertonen de bomen en struiken afwijkende groeivormen. In plaats van jonge hoog opgaande bomen met lange sprietten krijgen bomen met vraatschade veelal een bolvormige, laagblijvende en sterk vertakt uiterlijk (zie afbeelding 8 en 12). Bij het invoeren van de data is bij dit schadebeeld consequent de beschadigde soort benoemd, zodat nu duidelijk is welke soorten zijn aangevreten (zie ook bijlage 2). In totaal is deze vorm van schade in 60 houtopstanden vastgesteld.

De meest aangevreten boom- en/of struikvormers zijn zomereik, hulst en lijsterbes gevolgd door berk, sporkehout en krent. Minder frequent worden ook grauwe wilgen en ratelpopulieren aangevreten. Hoewel er ook sporen van vraatschade bij Amerikaanse vogelkers en zwarte els zijn gevonden, is dit voor deze soorten zelden tot nooit fataal. Alleen op plaatsen waar damherten voor langere tijd verblijven en in aantallen van meer dan 30 tegelijk voorkomen vinden we vraatschade aan deze laatste twee soorten.

De vraatschade bij zomereik, hulst, lijsterbes, berk, sporkehout en krent kan wel fataal zijn. Het beeld van lijsterbes is dat deze soort uiteindelijk afsterft na meerdere jaren vraat. Hulst en zomereik houden de aanhoudende vraat langer vol. Berk, sporkehout en krent zijn niet bestand tegen de vraat en exemplaren van deze soorten kleiner dan twee meter zijn dan ook sporadisch aanwezig in de geselecteerde houtopstanden.

De vraatschade tussen houtopstanden kan variëren, van geen schade tot weinig schade tot 100% schade. In dit laatste geval betekent dat alle bomen en struiken tot een hoogte van twee meter allemaal sporen hebben van vraat.

Op de volgende pagina's volgen meerdere afbeeldingen van vraatschade aan de hierboven bovengenoemde soorten.

Afbeelding 6: Hulst die door herhaaldelijke vraat laag blijft.

Afbeelding 7: Een afgezaagde hulst welke opnieuw uitloopt maar eveneens door herhaaldelijke vraat nooit groot zal worden.

Afbeelding 8 en 9: Twee exemplaren van door vraatschade, laagblijvende zomereiken. Wanneer de takken van deze bomen niet boven de twee meter uitsteken, blijven ze gevoelig voor vraat en zullen het geen grote bomen worden.

Afbeelding 10: Na de kap loopt deze berk opnieuw uit, maar alle takjes worden tot aan de stam kort gehouden.

Afbeelding 11: Een uitlopende lijsterbes waarvan de bovenste knoppen worden weggevreten.

Afbeelding 12: Herhaaldelijk aangevreten zomereik. Door vraatschade ontstaat deze koepelvormige structuur.

Afbeelding 13: Van onderaf gefotografeerde zomereik. Herhaaldelijk opnieuw uitgelopen knoppen zijn goed te zien. Na elke afgebeten tak begint de boom opnieuw uit te spruiten. Zo ontstaat uiteindelijk een koepelvormige boom zoals in afbeelding 12 is weergegeven.

Afbeelding 14: Duidelijk zichtbaar afgebeten takken met rafelige rand van lijsterbes.

Afbeelding 15: Lijsterbes die na elke afgebeten knop opnieuw uitloopt.

4.3.2 Onzichtbare vraatschade

Deze vorm van schade is onzichtbaar. Dat wat er niet is, is ook niet direct waarneembaar als schade. Het wegeten van jonge zaailingen is onzichtbare vraatschade. Deze vorm laat zich niet makkelijk herkennen, en is daarmee niet in harde cijfers uit te drukken. Jonge zaailingen zijn belangrijk voor natuurlijke verjonging in bossen en houtopstanden. De natuurlijke verjonging kan door het wegvreten van zaailingen behoorlijk geremd worden. Uitgaande van het feit dat in dit onderzoekgebied van nature bostypen van het Zomereik-verbond (zie paragraaf 2.2) ontstaan, bestaat natuurlijke opslag in deze omgeving van nature vooral uit soorten als berk, zomereik, lijsterbes, hulst, eenstijlige meidoorn, krent en sporkehout. Doorgaans (in gebieden zonder damherten) hebben terreinbeherende organisaties een hoop werk aan het bestrijden van dit soort natuurlijke opslag om bijvoorbeeld graslanden of heidevelden open te houden en de natuurlijke successie naar bos tegen te gaan. Op deze zandgronden is natuurlijke opslag van berk doorgaans hoog. Het is dan ook opvallend dat juist deze soort in slechts een paar houtopstanden daadwerkelijk als natuurlijke verjonger is waargenomen. Terwijl er op een afgerasterd perceel in de omgeving berk met enkele honderden exemplaren massaal op slaat samen met enkele exemplaren van lijsterbes en hulst. Dit voorbeeld is te vinden op een bosperceel van de Bosgroepen dat volledig omheind is met een wildraster van twee meter hoog. Dit is typische natuurlijke verjonging dat bij het Zomereik-verbond past (zie ook paragraaf 2.2). Dit soort natuurlijke verjonging ontbreekt in grote delen van het onderzoeksgebied.

Afbeelding.24: Een van de geselecteerde houtopstanden met het resultaat van 12 jaar natuurlijke successie.

In afbeelding 24 is een houtwal te zien met een kruidlaag van verschillende grassoorten. Deze houtwal wordt als voorbeeld aangehaald om aan te geven hoe schade door het wegeten van

zaailingen eruit kan zien. In dit voorbeeld is de houtwal afgerasterd met schrikdraad, dus vee kan de houtwal niet binnentreden en de eigenaar maait niet binnen het raster. Desondanks is er geen natuurlijke opslag te zien. Deze houtwal is in 2012 voor het laatst gekapt. De foto geeft daarmee het resultaat aan van 12 jaar natuurlijke successie. Natuurlijke successie van soorten als berk, lijsterbes, eenstijlige meidoorn, krent en sporkehout ontbreken hier volledig. Dit is onzichtbare schade. In 12 jaar tijd had deze houtwal door natuurlijke successie gewoon volledig begroeit moeten zijn met verschillende bomen en struiken.

In het midden van de afbeelding zijn de kort gevreten hulstexemplaren goed te zien. Het meest rechtse exemplaar van hulst is van onderen tot een hoogte van ongeveer 1.60 m. rondom aangevreten. Deze vorm van vraatschade is indicatief voor schade door ree of damhert. In deze specifieke houtopstand zijn tijdens de controle meerdere aanwijzingen gevonden om deze zichtbare vraatschade aan het damhert toe te wijzen. Ook de onzichtbare schade, het ontbreken van natuurlijke opslag, is hier veroorzaakt door damhert. Het wegvreten van zaailingen voorkomt dat jonge opslag zich kan ontwikkelen en houdt deze houtwal kaal en open. Dit soort houtopstanden met een kruidlaag van hoofdzakelijk grassen, komen in het onderzoeksgebied regelmatig voor. Vaak ontbreekt een struiklaag volledig. Hieruit valt af te leiden dat de vraatschade van het wegvreten van zaailingen aan de hoge kant is.

4.3.3 Veegschade

Veegschade is in 14 houtopstanden aangetroffen. Hierbij moet worden opgemerkt dat oude sporen van veegschade, waarvan de betreffende boom of struik goed is hersteld, genegeerd is. Het gaat dus om verse veegschade van de afgelopen twee jaar. Bij de vastgestelde veegschade is ook altijd sprake van vraatschade. De soorten waarbij veegschade is aangetroffen zijn Amerikaanse vogelkers, ratelpopulier, lijsterbes, zwarte els en grauwe wilg. Jonge flexibele bomen en struiken zijn gewild voor deze veegactiviteiten, maar onduidelijk is of het wild een voorkeur heeft voor een specifieke soort. Het meest is de Amerikaanse vogelkers gebruikt bij het vegen. Dit lijkt geen specifieke keuze, maar komt eerder voort uit het feit dat er weinig tot geen aanbod is van andere soorten die de juiste hoogte en flexibiliteit hebben. De veegschade betreft vaak maar enkele exemplaren in een houtopstand, het percentage van deze schade is dan ook overal erg laag. Daarnaast is de veegschade zelden fataal voor de boomsoort. Meestal wordt er slechts één zijde van de boom aangetast en kan de soort zich na de schade voldoende herstellen. Een enkele keer komt het voor dat de bast volledig rondom is weggeveegd, dan stopt de neergaande sapstroom en zal de soort afsterven. In de afbeeldingen 16, 17, 18 en 19 zijn sporen van veegschade weergegeven.

Afbeelding 16: Verse veegschade op een Amerikaanse vogelkers.

Afbeelding 17: Close-up waarbij te zien is dat takken tijdens het vegen kunnen afbreken.

Afbeelding 18: Gedateerde veegschade op een Amerikaanse vogelkers.

Afbeelding 19: Close-up van deze schade. Dit exemplaar is door deze schade niet afgestorven.

4.3.4 Schilshade

Slechts in negen houtopstanden is schilshade aangetroffen. Ondanks dat schilshade binnen de geselecteerde houtopstanden beperkt voorkomt, moet deze vorm van schade niet onderschat worden. In afbeelding 20 is te zien hoe damherten hulst met een diameter van +/- 20 cm volledig kunnen ringen, waardoor een struik met een lengte van vijf meter in de nabije toekomst gaat afsterven. Hoewel het schillen van bomen en struiken in de bezochte houtopstanden meevalt, is in de omliggende bossen deze vorm van schade veel frequenter en bovendien veel ernstiger van aard. Hier wordt in paragraaf 4.9 verder op ingegaan. In afbeelding 21, 22 en 23 worden enkele voorbeelden van schilshade getoond.

Afbeelding 20: Schilshade aan hulst. De linker stam is deels aangetast, maar de rechter stam is volledig geringd. Ook hier is de hoogte tot waar een damhert kan reiken (vraatlijn tot 1.80 meter) duidelijk te zien.

Schilshade is binnen de geselecteerde houtopstanden aangetoond bij de volgende soorten: gewone esdoorn, ratelpopulier Amerikaanse vogelkers, hulst, lijsterbes, meidoorn en grauwe wilg. Bij meerdere exemplaren van Amerikaanse vogelkers is schilshade geconstateerd onder de 40 cm. Van deze schade is de haas zeker een verdachte veroorzaker. Tijdens het onderzoek is alleen schilshade boven de 40 cm genoteerd. Al deze schade is toe te wijzen aan een ree of damhert. Bij één houtopstand, waar enkel zwarte elzen en ratelpopulier groeien, is schilshade vastgesteld op exemplaren van ratelpopulier. Deze houtopstand bevindt zich dicht bij een bos waar dagelijks een grote groep damherten verblijft. Schilshade bij gewone esdoorn, meidoorn en grauwe wilg is slechts sporadisch aangetroffen. Op basis van het aangetroffen beeld lijkt de schilshade voor deze soorten niet fataal. De meest geschilde soort is de hulst, gevolgd door lijsterbes. Er lijkt een duidelijk verband te zijn tussen het aantreffen van schilshade en de afstand tot een langdurige verblijfplaats van damherten. In de direct omgeving van een verblijfplaats van damherten (daar waar ze slapen en herhaaldelijk zijn aangetroffen) is meer schilshade te vinden dan op plekken die verder van deze verblijfplaatsen zijn verwijderd.

Afbeelding 21: Schiltschade bij hulst.

Afbeelding 22: Schiltschade bij lijsterbes.

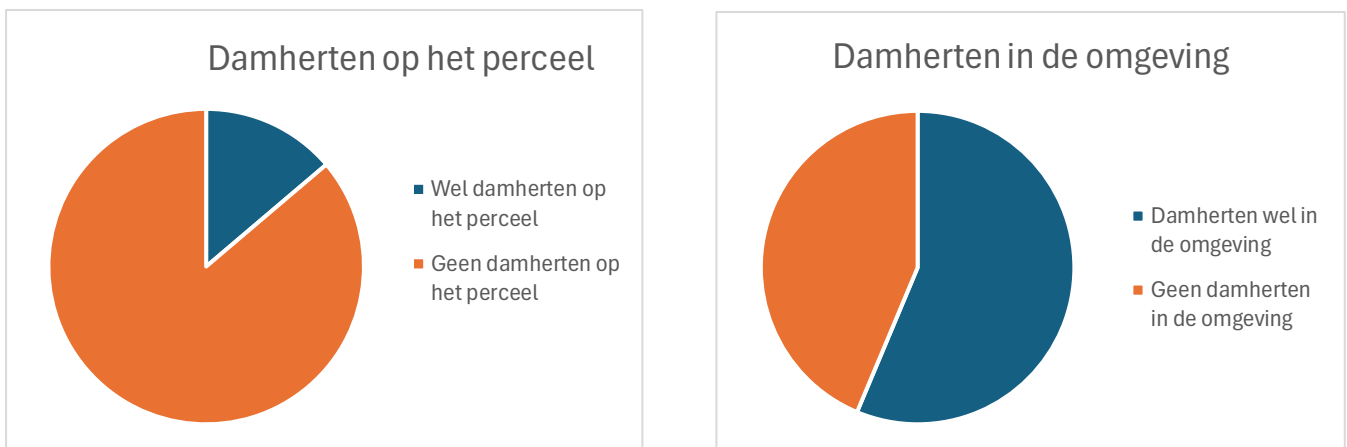

Afbeelding 23: Door de wildcamera op een lijsterbes met schiltschade te richten, is dit damhert al schillend gefotografeerd. De maximale hoogte tot waar de damhert schade kan aanrichten (vraatlijn tot 1.80 meter) is goed te zien.

4.4 Schade veroorzaakt door damhert of ree

De hierboven beschreven vastgestelde schade kan in principe zowel door ree als damhert veroorzaakt worden, echter kan met onderstaande feiten en cijfers worden aangetoond dat het damhert hier de grootste schadeveroorzaker is. Zo zijn tijdens het onderzoek bij 12 houtopstanden damherten op het betreffende perceel van de houtopstand gespot en reeën slechts bij drie houtopstanden. In de nabije omgeving van de houtopstanden (ongeveer 250 meter) zijn bij 49 houtopstanden damherten aangetroffen (zie grafiek 2) en bij reeën is dit slechts bij 18 houtopstanden het geval. Dus bij meer dan de helft van de houtopstanden zijn damherten in de buurt waargenomen en meestal in roedels van enkele tientallen. Bij sommige houtopstanden zijn roedels van 90 exemplaren waargenomen en er is een uitschieter met een roedel van 105 exemplaren. Bij reeën betreffen de aantallen variërend tussen één exemplaar tot een maximale sprong van zes stuks. Dus niet alleen zijn reeën minder aangetroffen, maar het aantal exemplaren binnen een sprong is ook aanzienlijk lager dan de aantallen van een roedel damherten. Tijdens de 87 controle momenten is duidelijk geworden dat het aantal aanwezige damherten vele malen hoger is dan het aantal reeën. Hier kan bij worden opgeteld dat een damhert vanwege zijn formaat veel meer moet eten dan een ree. Het gemiddeld gewicht van een damhert varieert tussen de 35 en 55 kg en dat van een ree tussen de 16 tot 35 kg. De veel zwaardere en grotere damherten hebben meer voedsel nodig dan een ree. Hierdoor zal een damhert ook meer biomassa moeten eten dan een ree. Dus de kans op schade aan een houtopstand aangericht door een damhert is vele malen groter dan dat van een ree.

Grafiek 2:

Damherten waargenomen op het perceel van de houtopstand

Damherten waargenomen in omgeving van de houtopstand

Van de 87 houtopstanden zijn bij 65 houtopstanden sporen van schade aangetroffen. In 57 houtopstanden is de aangetroffen schade toe te wijzen aan het damhert. Bij drie houtopstanden is schade waargenomen, doordat er geen hergroei zichtbaar was. Hierbij zijn geen duidelijke sporen gevonden en blijft de veroorzaker van deze schade onbekend. Bij twee houtopstanden is de zichtbare schade duidelijk toe te wijzen aan alleen het ree. Van de 57 houtopstanden waarbij de schade valt toe te wijzen aan het damhert is er bij 27 houtopstanden sprake van ernstige schade. Deze ernstige schade bestaat veelal uit een hoog percentage van vraatschade aan jongen bomen en struiken, maar kan ook bestaan uit het wegevreten van alle herplant. Bijvoorbeeld op locaties waarvan bekend is dat er kort geleden is herplant, maar waarvan geen enkele aangeplante soort is terug gevonden. Deze locaties hebben vaak een

sterke kruidlaag ontwikkeling van grassoorten. In deze 27 houtopstanden is herplant door natuurlijke verjonging geen optie en actieve herplant met jong pootgoed is voor zo ver bekend op drie locaties uitgevoerd en heeft onvoldoende opgeleverd.

4.5 Schade door andere diersoorten

Bij vier houtopstanden zijn in de directe omgevingen hazen aangetroffen. De enige zichtbare schade van hazen die is gevonden is het aanvreten van bast bij exemplaren van Amerikaanse vogelkers. De schade van hazen is ten opzichte van de schade van reeën en damherten verwaarloosbaar. Bij acht houtopstanden zijn sporen van de das aangetroffen. De das heeft in meerdere houtopstanden pijpen gegraven. De schade die hierbij ontstaat is van beperkte omvang. Soms zijn enkele vierkante meters onbegroeid omdat het intensief belopen wordt door de das. Een das kan wel bijdragen aan de schade van wegeten van zaden en vruchten. Het aantal dassen in de omgeving is niet te vergelijken met het aantal damherten en ook deze schade van de das is verwaarloosbaar ten opzichte van de schade van het damhert.

4.6 Resultaten proefopstelling met vers aangeplant bosplantsoen

Nadat 25 stuks bosplantsoen (jong pootgoed) waren aangeplant waarbij toen 10 stuks waren voorzien van boombeschermers (manchetten), heeft de wildcamera vastgelegd wat er is gebeurd. Binnen één nacht waren er van de tien boombeschermers, negen verwijderd. Van 21 stuks bosplantsoen waren knoppen of takjes afgevreten. Enkel de gewone vlier met boombeschermer was overeind blijven staan. Deze vlier is twee nachten later alsnog ontdaan van haar bescherming en aangevreten. Op de camerabeelden waren duidelijk damherten te zien. In afbeelding 25 is het hert op de achtergrond, een mannetjes damhert met gewei, te zien dat de boombeschermer van het bosplantsoen haalt. Het damhert wipt de manchet met zijn gewei langs de steunstok omhoog, tot dat het er af valt.

Afbeelding 25: Foto gemaakt van het filmpje van de wildcamera. Damherten slopen hier de proefopstelling welke in paragraaf 3.2.1 is beschreven.

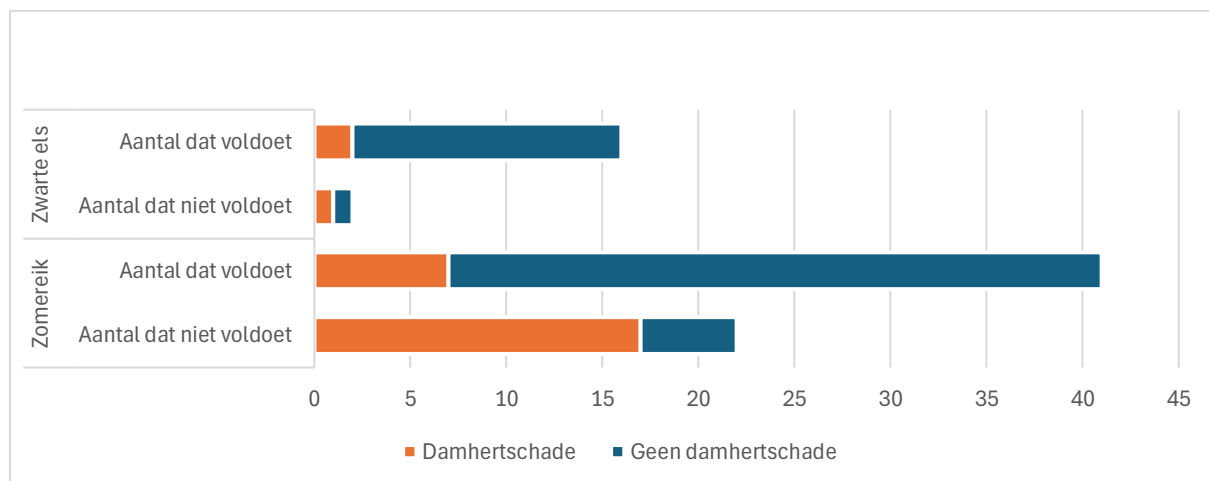
Binnen een week zijn alle 25 aangeplante exemplaren aangevreten. De veroorzakers zijn hier duidelijk de damherten. Het plaatsen van dit soort boommanchetten is een preventieve maatregel die vanuit de Faunaschade preventiekit van BIJ 12 voor hertachtigen wordt voorgeschreven. Deze preventieve maatregel is hier ontoereikend gebleken.

4.7 Houtopstanden en de omgevingswet

Van de 87 geselecteerde houtopstanden zijn 25 niet gekapt in de laatste 15 jaar. Voor deze 25 houtopstanden is dus ook geen herplantplicht ontstaan en voldoen momenteel aan de gestelde wetgeving. De huidige kroonbedekking van de bomen is in stand gebleven. Wel zijn in deze houtopstanden sporen van schade aangetoond, maar zijn deze niet van dien aard dat de houtopstanden gevaar lopen. Wel kan de schade de struiklaag en kruidlaag beïnvloeden. Van de overige 62 houtopstanden is vastgesteld dat ze in de laatste 15 jaar op enig moment gedeeltelijk of in zijn geheel gekapt zijn. Bij 45 van deze gekapte houtopstanden is aantoonbare schade vastgesteld in de vorm van vraatschade, schiltschade of veegschade.

Van deze 62 gekapte houtopstanden is bij 24 stuks de aangerichte schade van damherten van dien aard dat deze hergroei of ontwikkeling geremd of stevig aangetast wordt. Bij deze 24 houtopstanden spreken we van ernstige schade veroorzaakt door damherten.

Van de 62 gekapte houtopstanden zijn er uiteindelijk 24 die niet voldoen aan de herplantplicht van de Omgevingswet. Twee houtopstanden voldoen niet vanwege aanzienlijke vraatschade van de ree. Twee andere houtopstanden voldoen niet door menselijke oorzaak (nieuwe toegangspaden gecreëerd tussen percelen ten koste van een oppervlakte van de houtopstand) en één houtopstand (elzensingel) voldoet niet door afstervende stobben, deze zijn aangetast door een schimmel. Een andere houtopstand voldoet momenteel niet, maar hierbij is de herplanttermijn van drie jaar nog niet verstreken (kap 2022) dus dit oordeel komt hier te vroeg. De overige 18 houtopstanden die niet voldoen aan de omgevingswet worden door damherten dusdanig aangetast (ernstige schade, zie paragraaf 4.4) dat natuurlijke verjonging en herplant hier zonder beschermende middelen niet aanslaat.

Grafiek 3: Het aantal houtopstanden dat wel of niet voldoet aan de Omgevingswet.

In bovenstaande grafiek zijn de houtopstanden die gedomineerd worden door zomereik en zwarte els weergegeven. De 27 houtopstanden met ernstige schade door damherten zitten in deze selectie. Wat uit deze grafiek naar voren komt, is dat de meeste houtopstanden met zwarte els ondanks de damhertenschade toch voldoen aan de wetgeving. Bij één van de houtopstanden is dit niet het geval, hierbij moet worden opgemerkt dat deze houtopstand in 2024 gekapt is en dat de schade vooral zichtbaar is bij berk, lijsterbes en zomereik. De zwarte elzen worden hier vrijwel niet aangetast. De verwachting is dat deze houtopstand op termijn aan de herplantplicht gaat voldoen, maar wel eentonig zal worden, doordat de houtopstand hoofdzakelijk uit zwarte elzen zal bestaan. Bij de houtopstanden met zomereik, die niet voldoen aan de Omgevingswet, is duidelijk zichtbaar dat bij meer dan 75 procent sprake is van ernstige damhertschade.

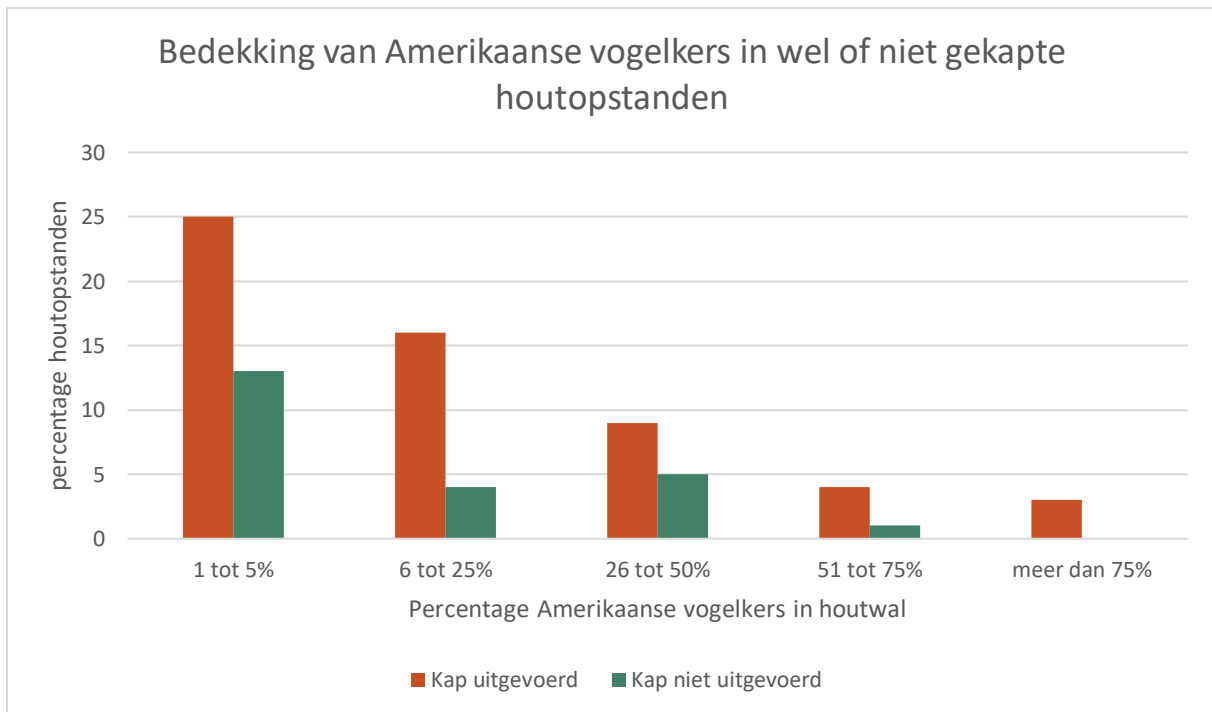
In totaal voldoen 18 houtopstanden niet aan de herplantplicht door ernstige damhertenschade. Zeventien van deze houtopstanden bestaan uit de hoofdboomsoort zomereik en slechts één houtopstand bestaat uit de hoofdboomsoort zwarte els.

4.8 Amerikaanse vogelkers

Voorafgaand aan dit onderzoek is gevraagd om te kijken of er een relatie is tussen de bedekking van Amerikaanse vogelkers en de invloed van damherten. Is het zo dat de Amerikaanse vogelkers profijt heeft van de aanwezigheid van damherten? De achterliggende gedachte hierbij is dat damherten Amerikaanse vogelkers niet zouden aanvreten en andere soorten juist wel.

Met de verzamelde gegevens van 87 onderzochte houtopstanden, waarbij steeds de bedekking van het aandeel Amerikaanse vogelkers is bijgehouden, is gekeken of er een relatie is tussen de aanwezigheid van damherten en de bedekking van Amerikaanse vogelkers. Geconstateerd is dat Amerikaanse vogelkers in 80 van de houtopstanden voorkomt.

In grafiek 4 is te zien dat Amerikaanse vogelkers een groter aandeel heeft in gekapte houtopstanden. Ook de houtopstanden met de hoogste bedekking van Amerikaanse vogelkers (meer dan 75%) bevinden zich in de gekapte houtopstanden. Tot zover is er een relatie te zien tussen gekapte houtopstanden en Amerikaanse vogelkers. Dat Amerikaanse vogelkers het goed doet in gekapte houtopstanden wordt veroorzaakt doordat er meer licht beschikbaar is voor deze struik.

Grafiek 4: Weergaven van de Bedekking van de Amerikaanse vogelkers in gekapte en niet gekapte houtopstanden.

De relatie tussen de schade van damherten en de aanwezigheid van Amerikaanse vogelkers is enigszins gecompliceerd. Variabele factoren per houtopstand zijn:

- De soortensamenstelling van bomen en struiken
- De manier van de kap (dunning, deels of helemaal gekapt of helemaal niet)
- Het jaar wanneer de kap is uitgevoerd
- De geconstateerde vraatschade
- De populatie damherten de laatste 15 jaar.
- Aanwezigheid van zaadbron van Amerikaanse vogelkers
- Recente bestrijdingsacties op Amerikaanse vogelkers.

Deze variatie dient wel toegelicht te worden. Doordat sommige houtopstanden in 2013 al gekapt zijn. De populatie damherten was toen laag en veel van deze houtopstanden die destijds gekapt zijn, zijn ook goed hersteld. Houtopstanden die in 2019 of later gekapt zijn hebben te maken gehad met een grotere populatie damherten en op dit soort houtopstanden is het te verwachten effect van de damherten dan ook groter. Al met al zijn de gegevens te variabel om een relatie tussen de bedekking van Amerikaanse vogelkers en de aanwezigheid van damherten aan te tonen.

4.9 Nabije toekomst

Tijdens het onderzoek is niet alleen gekeken naar de geselecteerde houtopstanden, maar ook in de directe omgeving daaromheen. In enkele bossen waar herhaaldelijk damherten worden gezien en vaak langere tijd verblijven, is een sterk schadebeeld vastgesteld. Zo is bijvoorbeeld in het bos ten zuiden van de Bieruma Oostingweg 6 te Oranjewoud behoorlijke schade geconstateerd. In dit bos is geen zichtbare natuurlijke verjonging aanwezig en hier beginnen de damherten hulst en lijsterbes te schillen met als gevolg dat deze soorten uit dit bos gaan verdwijnen. In onderstaande foto's valt op dat er door het hele bos vrij zicht is, wat duidt op het ontbreken van een goed ontwikkelde kruid- en struiklaag (zie afbeelding 26).

Afbeelding 26: Bos ten zuiden van de Bieruma Oostingweg 6 te Oranjewoud. Stuk bos met enkel een kroonlaag zonder struik- en kruidlaag.

Afbeelding 27: Tot waar de damherten er bij kunnen is de hulst afgevreten.

Afbeelding 28: Door schilshade een nagenoeg volledig geringde lijsterbes.

In het bos ten oosten van het woonadres Schoterlandseweg 63 te Oudeschoot is de aangebrachte schade verder gevorderd dan in het vorige voorbeeld. In dit bos staan enkel nog volgroeide zomereiken en hoge hulsten. Bij de hulst zijn meerdere exemplaren volledig geringd (schilshade damhert) en deze sterven af (zie afbeeldingen 29 en 31). Het toekomstbeeld van dit bos is een eentonige begroeiing met enkel volgroeide zomereiken in de boomlaag en zonder enige kruid- en struiklaag. Om een beeld te vormen van dit stuk bos zijn hier meerdere afbeeldingen weergegeven. In afbeelding 32 is de schade veroorzaker vastgelegd.

Afbeelding 29: Bos met enkel zomereiken en hulst. Geen natuurlijke verjonging en geen kruidlaag.

Afbeelding 30: Volledig doorzicht in dit bos, gecreëerd door vraat van damherten.

Afbeelding 31: De hulsten zijn hier door schilshade volledig geringd.

Afbeelding 32: Damherten verschuilen zich in dit bos.

De schade in dit soort bossen heeft invloed op de soortenrijkdom en dus ook op de diversiteit. Dit soort schade is tot nog toe alleen te zien in bossen waar damherten in grote getalen voor langere tijd verblijven. Dit soort voorbeelden zijn in de geselecteerde houtopstanden niet waargenomen, echter is niet uit te sluiten dat wanneer de populatie van damherten toeneemt de intensiteit van de schade aan de houtopstanden ook zal toenemen. En dat dit soort gevorderde schade wellicht ook in de houtopstanden zullen gaan voorkomen. Het is al zichtbaar dat de schade hoger wordt naarmate de afstand tot een verblijfplaats van damherten korter wordt.

Dat de te verwachten schade zal toenemen kan worden ondersteund met telgegevens van damherten. Aan de hand van de telgegevens van de Faunabeheereenheid Fryslân, zie tabel 2, is te zien dat het aantal damherten in de laatste jaren toeneemt. De gepresenteerde telgegevens horen bij het areaal van de wildbeheereenheid (WBE) Aengwirden-Schoterland. Het gehele onderzoeksgebied valt binnen de grenzen van deze WBE. De verwachting is dat de populatie damherten ook de komende jaren verder zal toenemen. Tot nog toe worden de damherten niet beheerd en hoewel de wolf al wel gesignaleerd is in het gebied, is de invloed van deze predator op de populatie onvoldoende bekend. Met een groeiende populatie en zonder het toepassen van preventieve maatregelen zal de schade die in dit rapport naar voren komt alleen maar verder toenemen. De verwachting is dat wanneer er in de bossen weinig meer te halen valt aan voedsel, de damherten in de ruimere omtrek op zoek gaan naar voedsel en dat de graasdruk op de houtopstanden verder zal toenemen.

Tabel 2: Tellingen van het aantal damherten van de WBE Aengwirden-Schoterland.

Aengwirden-Schoterland	2022	2023	2024
Damhert	358	508	626
Ree	392	411	426

5 Conclusie en aanbevelingen

In dit hoofdstuk worden de antwoorden op de drie hoofdoelen van het onderzoek gegeven. Voor dit onderzoek zijn vooraf de volgende doelen geformuleerd.

1. Alle onderzochte houtopstanden te controleren op de wetgeving van de Omgevingswet. Dit betekent een controle op de herplantplicht welke ontstaat nadat een houtopstand is gekapt.
2. Wat is het effect van damherten op de houtopstanden die in contract zijn / waren bij SLOK in het wel of niet aanslaan van de nieuwe herplant of natuurlijke verjonging.
3. Is er een verband tussen de opslag van Amerikaanse vogelkers en aangerichte schade van het damhert.

1. Alle 87 geselecteerde houtopstanden voor dit onderzoek zijn fysiek bezocht en gecontroleerd op de herplantplicht. Van de 87 stuks zijn er in totaal 24 houtopstanden die momenteel niet voldoen aan de ontstane herplantplicht. Van al deze controles is separaat aan de provincie een controleverslag aangeleverd. Een voorbeeldverslag is weergegeven in bijlage 6.

2. Uit het onderzoek komt naar voren dat damherten schade aanbrengen aan houtige gewassen en invloed hebben op de houtopstanden in en rondom de omgeving van Katlijk. In dit onderzoek zijn in totaal 87 houtopstanden onderzocht op mogelijke schade veroorzaakt door damherten. Bij 22 houtopstanden is geen bewijs van schade aangetroffen. In de overige houtopstanden zijn één of meerdere vormen van schade aangetroffen. De duidelijk zichtbare schade door wilde dieren is per houtopstand vastgesteld. Er zijn drie verschillende vormen van schade aangetroffen.

- In 60 houtopstanden is vraatschade geconstateerd.
- in 14 houtopstanden is sprake van veegschade.
- En in 9 houtopstanden zijn sporen van schiltschade zichtbaar.

In totaal is bij 57 houtopstanden schade veroorzaakt, dat aan de damherten is toe te wijzen. Bij 27 hiervan is de schade van dien aard, dat de hergroei of ontwikkeling van boom- en struiksoorten behoorlijk geremd of stevig aangetast wordt. Bij deze 27 houtopstanden spreken we van ernstige schade (zie paragraaf 4.4) welke veroorzaakt is door damherten.

Van deze 27 houtopstanden zijn er uiteindelijk 18 die niet voldoen aan de herplantplicht, vanwege deze ernstige schade die veroorzaakt is door het damhert. Van natuurlijke verjonging en of herplant komt door de vraat van damherten onvoldoende terecht om aan de herplantplicht te kunnen voldoen.

3. Er is geen direct verband aangetoond tussen de opslag van Amerikaanse vogelkers en de invloed van damherten. Wel is duidelijk dat de Amerikaanse vogelkers profiteert van de ruimte en de lichtinval, welke is ontstaan na de kap. In het onderzoeksgebied zijn te veel variabele omstandigheden om een relatie te leggen tussen Amerikaanse vogelkers en de aanwezigheid van damherten.

Uit het onderzoek komt verder naar voren dat elzensingels na het afzetten vaak goed uitlopen en dat de vraatschade aan deze soort zeer beperkt plaatsvindt aan enkele knoppen. Alle afgezette elzensingels in het gebied zijn goed uitgelopen, afgezien van enkele exemplaren welke door schimmels zijn afgestorven. Geconcludeerd mag worden dat de hergroei van afgezette elzen niet door damherten wordt gehinderd. Voor houtopstanden met andere boomsoorten lijkt de voorlopige stop van het beheer van SLOK contractanten een verstandig besluit. Zonder preventieve maatregelen of populatiereductie heeft de gangbare wijze van herplant zoals SLOK al had aangegeven inderdaad weinig zin. De vraatdruk op het jonge pootgoed is hiervoor gewoon te groot. In de onderstaande paragraaf zijn enkele aanbevelingen opgenomen die mogelijk bij kunnen dragen om aan de herplantplicht te voldoen.

5.1 Aanbevelingen

Wettelijk gezien is het damhert een inheems en daarmee beschermd zoogdier. Populatie reductie bij damherten is in dit gebied niet toegestaan. De populatie zal naar verwachting de komende jaren verder groeien met als gevolg dat de schade aan houtopstanden en omringende bossen verder zal toenemen. Om schade aan bossen en houtopstanden te voorkomen is er door Bij12 een PreventieKit opgesteld. Voor hertachtigen is een specifieke PreventieKit opgesteld. Deze PreventieKit is te vinden op <https://www.bij12.nl/onderwerp/faunaschade/schade-voorkomen/hertachtigen/>. Hierin worden preventieve maatregelen beschreven zoals visuele en akoestische middelen, maar ook afschermdende middelen. Met name deze laatste middelen zijn geschikt om damhertschade te voorkomen. De visuele en akoestische middelen zijn wellicht minder toepasbaar op een diersoort als het damhert, dat bekend staat als de minst schuwe van de hertachtigen. Damherten worden met regelmaat aan de rand van dorpskernen in tuinen en op wegen waargenomen. Dus damherten laten zich niet gemakkelijk afschrikken. Afschermdende maatregelen kunnen bestaan uit het toepassen van manchetten of het plaatsen van een gaasraster- of elektrisch draadraster. In paragraaf 3.2.2 blijkt dat lichte manchetten voor het damhert niet afdoende is. Het toepassen van manchetten zou kunnen werken wanneer de manchetten robuuster en of veel zwaarder zijn. Voorbeelden van dit soort manchetten zijn te zien op foto 33 en 34.

Foto 33: Manchetten van plastic materiaal van 1,80 hoog met twee steun stangen.

Foto 34: ijzeren manchet van 1.80 hoog zonder steunstangen

De manchetten op foto 33 zijn toegepast op een perceel van de Bosgroepen in de directe omgeving van Katlijk. Deze manchetten staan ongeveer drie maanden opgesteld en tot nu toe zijn deze niet vernield of beschadigd zoals dit in het experiment van paragraaf 3.2.2 is gebeurd. De manchetten zijn ook van robuuster en zwaarder materiaal en worden ondersteund met twee steunstangen in plaats van één. De manchetten zijn nog steeds redelijk licht en in theorie zou een damhert deze omver kunnen halen. Het is raadzaam om op termijn te kijken of deze opstelling nog steeds in takt is. De ijzeren manchet die op foto 34 is te zien is van zichzelf zwaar. Het toepassen van steunstangen is hier door het gewicht van de manchet zelf niet nodig. Deze manchet staat al meerdere jaren in een stuk bos waar een populatie van damherten al voor langere tijd verblijft. De toepassing van deze ijzeren manchet is een maatregel dat zich in de praktijk bewezen heeft als

effectief. Het toepassen van dit soort manchetten is een tijdelijke maatregel. Wanneer de boom ouder en dikker wordt zal deze de omvang van het manchet te buiten gaan. Het manchet moet dan verwijderd worden. De keuze van welke bomen of struiken er tussen het manchet geplaatst wordt is dus van belang. Immers de damherten schillen soorten als hulst, lijsterbes en gewone esdoorn. Soorten als zomereik, beuk en berk zijn meer geschikt om toe te passen, deze worden immers niet geschild door de damherten. Zodra deze soorten een hoogte van twee meter hebben bereikt laten damherten deze soorten met rust. Dit betekent ook dat houtopstanden kunnen worden aangeplant met deze soorten die deze omvang al hebben. Nadeel hierbij is, dat de aanplant van deze grotere bomen veel bewerklijker is en de kans van aanslaan bij dit soort grotere bomen vaak kleiner is dan bij jonge exemplaren en het vraagt meer verzorging. Verzorging in de zin van vaker water geven, goed ondersteunen met boompalen etc.

Om de houtopstanden te beschermen is het uitrasteren met een wildrooster een goede maatregel. Bij een uitgerasterd oppervlak kan actief herplant worden met jong pootgoed, of er kan gekozen worden om te wachten op welke natuurlijke verjonging er op komt. Het SLOK is in de winter van 2023/2024 begonnen op enkele plekken rasters te plaatsten. Omdat deze rasters zeer recentelijk zijn geplaatst zijn er nog geen resultaten van het effect van deze rasters bekend. Wel was tijdens de controle al te zien dat herplant materiaal binnen het raster niet was aangevreten en dat herplant materiaal buiten het raster wel was aangevreten. Op foto 35 is een voorbeeld van een uitgerasterde houtwal te zien.

Foto 35: Uitgerasterd stuk houtwal met aangeplant jong pootgoed.

Het uitrasteren zal de houtopstand in kwestie beschermen, maar de damherten zullen dan ergens anders heen moeten om hun voedsel te zoeken. Uitrasteren is mogelijk het probleem verplaatsen en slechts zeer lokaal, het probleem van een oplossing voorzien. Een nadeel van uitrasteren is dat ook andere dieren hierdoor beperkt worden. Zo kan bijvoorbeeld een das deze houtwal niet meer als leefgebied gebruiken.

Er zijn meerder preventieve mogelijkheden toepasbaar in het gebied. Elke maatregel heeft wel ergens voor- of nadelen. Duidelijk is dat met de huidige populatie en de toename hiervan de tot nog toe gebruikelijke manier van herplanten, met jong pootgoed, in een afgezette houtopstand onvoldoende is. Het is aan te raden om goed mee te kijken naar de maatregelen die de Bosgroepen in het onderzoeksgebied al hebben uitgevoerd. Zij zijn zeer recentelijk actief begonnen met het inzetten van preventieve maatregelen. Wat zijn hun resultaten, wat werkt goed en wat werkt niet.

Als laatste is het aan te bevelen om goed te kijken naar de plekken waar groeiende populaties damherten nu of in het verleden voor problemen hebben gezorgd. Denk hierbij aan de voorbeelden van de Amsterdamse waterleidingduinen waar een probleem met damherten gespeeld heeft. Hoe zijn die opgelost. Maar denk ook aan de Kop van Schouwen Duiveland, hier lopen nu 1400 damherten in een kwetsbaar natuurterrein waarbij nog geen zicht is hoe de problemen die deze dieren met zich mee brengen opgelost kunnen worden. De damherten in dit onderzoeksgebied hebben zonder predatie of populatie beheer de potentie om uit te groeien als de populaties van de Amsterdamse waterleidingduinen of die van de Kop van Schouwen Duiveland met vergelijkbare problemen. De aanbeveling luidt dan ook om op korte termijn in te grijpen. Er zijn genoeg voorbeelden in het land van wat er kan gebeuren bij een blijvend groeiende populatie damherten.

De bestrijding van de exoot Amerikaanse vogelkers is een landelijk probleem en vergt doorgaans veel tijd en inspanning om deze soort terug te dringen. Voor het bestrijden van dit soort exoten heet de provincie een subsidie beschikbaar gesteld. Landshapsbeheerders en stichtingen zoals het SLOK zouden hier gebruik van kunnen maken. Het betreft een subsidie voor het beheer aan houtopstanden door exoten te verwijderen met gebruik van vrijwilligers. Meer informatie over deze subsidie is te vinden op de volgende website <https://www.fryslan.fr/subsidie-invasieve-exoten>.

6 Literatuurlijst

- Auteur onbekend, Dienstenbundel Oranjewoud-Katlijk juni 2010 onderdeel van het businessplan stichting Landschapsfonds Oranjewoud-Katlijk.
- Bob D.B. van den Brink en Jasja J.A. Dekker, 2019. BIJLAGENDOMENT Damherten in Fryslân, verkenning en blik op de toekomst. Houwerzijl, Boerema & van den Brink b.v./Jasja Dekker Dierecologie, rapport nummer 20190105Dbijlagendocument. 9 bijlagen met fig,155 ref
- Haaften J.L. (1982). Auteur van Hoofdstuk 6 “Bosbescherming “van het Centrum voor Landbouwpublicaties en Landbouwdocumentatie, Wageningen 1982
- Schaminée J.H.J., R. Haveman, S.M. Hennekens, M.A.P. Horsthuis, J.A.M. Janssen, I. de Ronde, & K.V. Sýkora (2019). Veldgids Plantengemeenschappen van Nederland. KNNV Uitgeverij Zeist.
- Twisk P., A van Diepenbeek & Bakker J.P. (2010). Veldgids Europese zoogdieren KNNV Uitgeverij Zeist.

6.1 Websites.

<https://www.natuurrijklimburg.nl/wp-content/uploads/Houtwal-of-Houtsingel.pdf>

<https://www.zoogdiervereniging.nl/zoogdiersoorten/damhert>

<https://www.bij12.nl/onderwerp/faunaschade/schade-voorkomen/hertachtigen>

streetsmart.cyclomedia.com/streetsmart

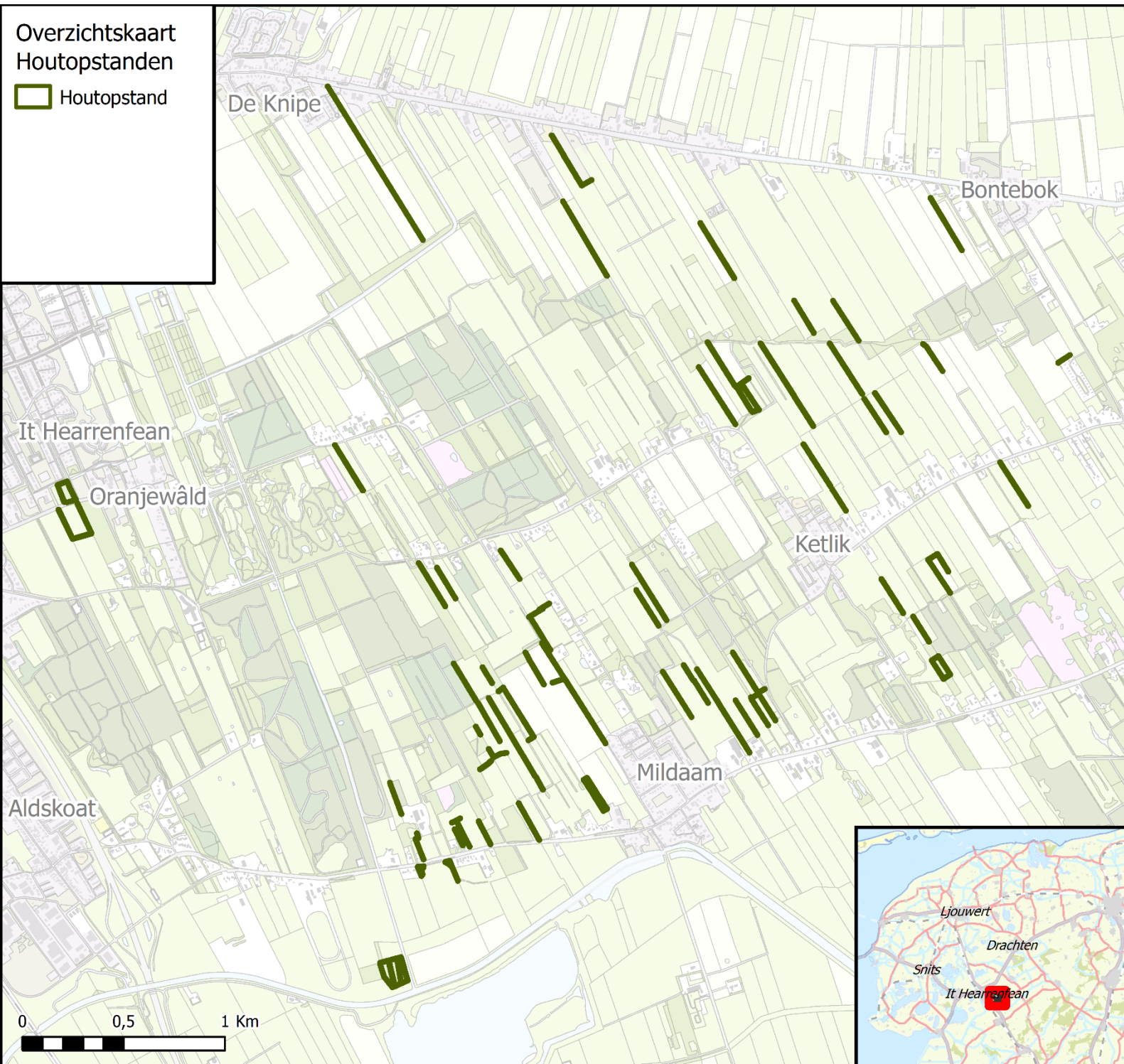
<https://www.synbiosys.alterra.nl/synbiosysnl> Programma versie 3.6.12

<https://www.bij12.nl/onderwerp/faunaschade/schade-voorkomen/hertachtigen/>

<https://www.fryslan.frl/subsidie-invasieve-exoten>.

Bijlage 1: Overzichtskaart onderzoeksgebied

Bijlage 2: Vormen van schade per soort

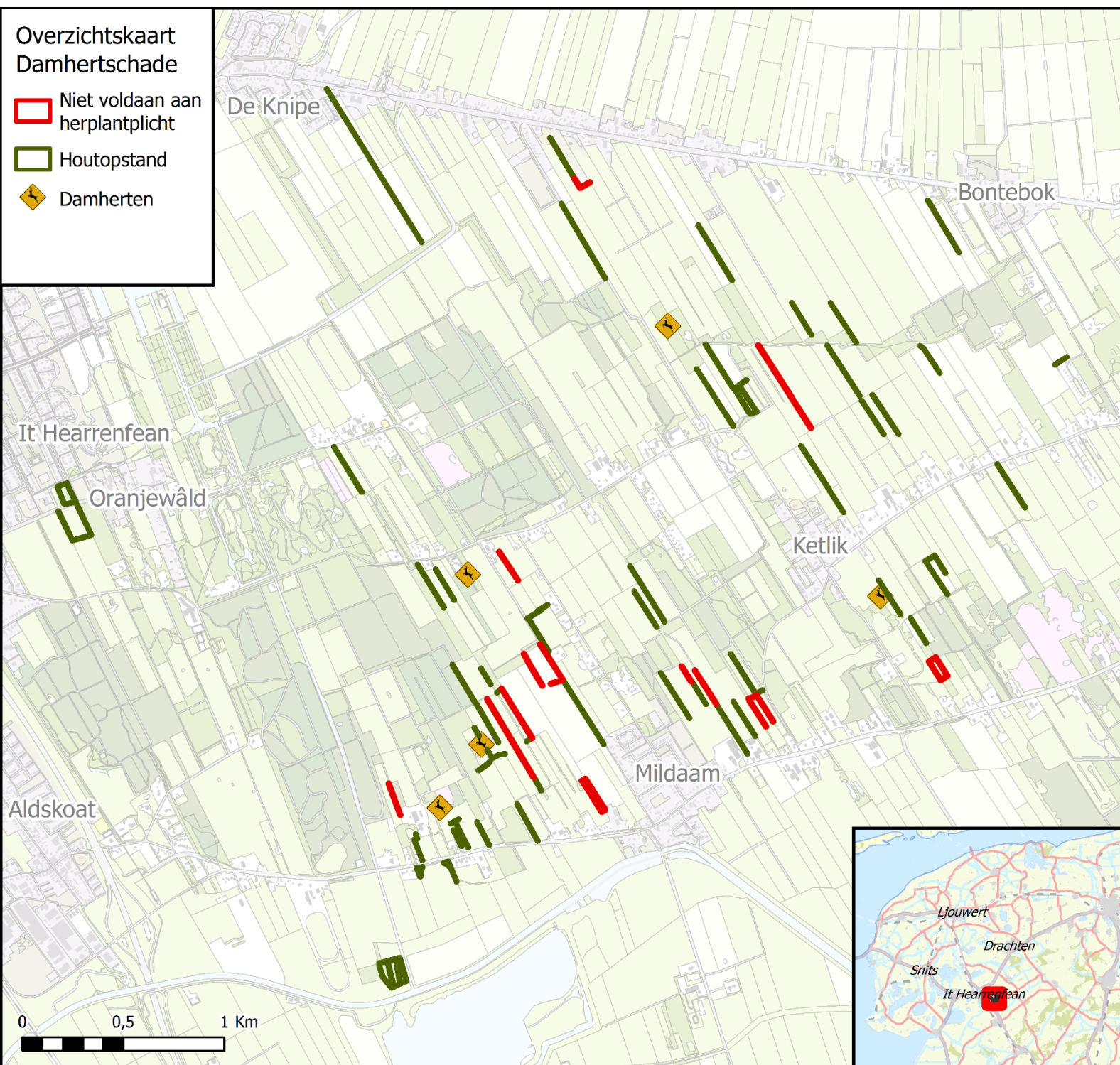

Soorten	Aantal houtwallen met Vreetschade	Aantal houtwallen met Schiltschade	Aantal houtwallen met Veegschade
lijsterbes	38	1	1
zomereik	37		
hulst	31	3	
berk	15		
gewone vlier	15		
braam	13		
Amerikaanse vogelkers	10	3	9
meidoorn	7	1	
vuilboom	6		
zwarte els	4		2
hondsroos	3		
gewone esdoorn	3	1	
ratelpopulier	2	2	2
beuk	2		
grauwe wilg	1		
krent	1		

Tabel met de verschillende vormen van schade op soortniveau per houtwal.

In deze tabel zijn het aantal houtopstanden weergegeven waarbij schade is geconstateerd op een bepaalde soort. Het vaakst is de lijsterbes aangevreten ondanks dat deze soort in vele houtopstanden al ontbreekt. Het ontbreken van deze soort kan goed het gevolg zijn van deze vraat. Zomereik en Hulst worden veel aangevreten maar houden ondanks de vraatdruk nog wel meerdere jaren stand, maar ze groeien vaak niet meer uit tot volwassen bomen of struiken. Ze blijven klein van stuk.

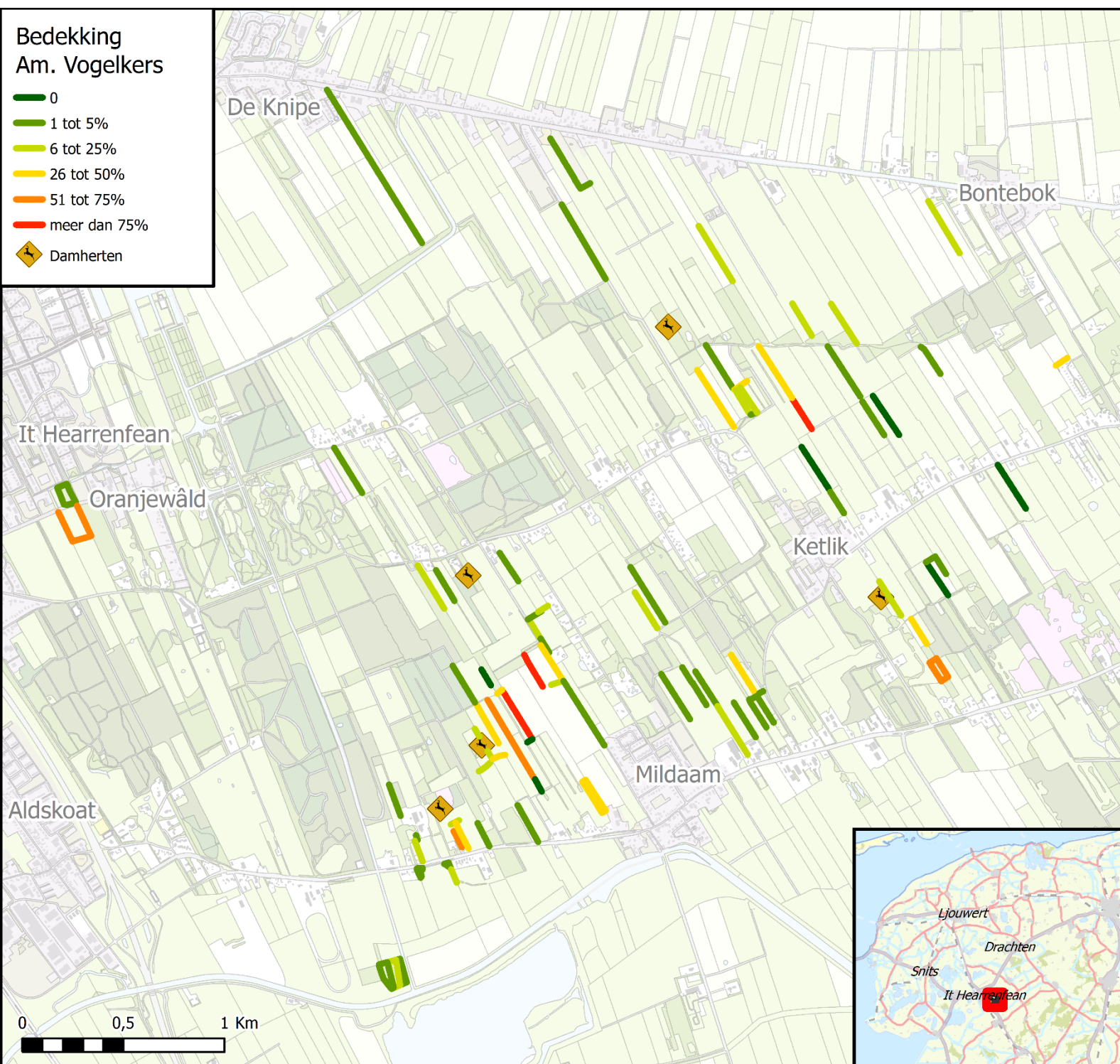
Bijlage 3: Overzichtskaart van houtopstanden die niet voldoen aan de herplantplicht door damhertschade

De damhert icoontjes geven aan waar damhert roedels van tussen de 30 en 100 stuks vaak voor langere aaneengesloten tijd te vinden zijn. De rood omlinjde houtopstanden voldoen momenteel niet aan de herplantplicht.

Bijlage 4: Bedekking van Amerikaanse vogelkers in de geselecteerde houtopstanden

De bedekking van Amerikaanse vogelkers per houtwal. De damhert icoontjes geven aan waar damhert roedels van tussen de 30 en 100 stuks vaak voor langere aaneengesloten tijd te vinden zijn.

Bijlage 5: Verkorte tabel van de resultaten

Zie volgende pagina.

Bijlage 6: Voorbeeld van een controlerapport

Zie volgende pagina.

Bijlage 5: Verkorte tabel van de resultaten

Zie volgende pagina.

Nr. Houtopstand	Soort houtopstand	Totale bedekking	Dominante boomsoort	Bedekking boomsoort	Dominante struiklaag	Bedekking struiklaag	Dominante kruiddlaag	Aantal damherten op perceel	Aantal damherten in omgeving tot 250 m.	Andere diersoorten	Sporen damherten	Sporen van schade	Soort schade 1	Schade percentage 1	Soort schade 2	Schade percentage 2	Soort schade 2	Schade percentage 3	Beheer uitgevoerd	Jaar van kap	Herplant uitzevoerd	Duidelijke dambestschade	Bedekking van Amerikaanse vogelkers	Voltoet aan Omgevingswet
1	Houtwal	20	Zomereik	20	Gewone vlier	10	Gestreepte witbol	-	-	Ja	Ja	Vreetschad	70					Ja	2012	Nee	Ja	1 tot 5%	Nee	
2	Houtwal	70	Zomereik	70	Meidoorn	10	Gestreepte witbol	-	-	Das	Ja	Ja	Vreetschad	40	Schilschade	5	Schilschade	Ja	2012	Nee	Ja	1 tot 5%	Ja	
3	Houtwal	90	Zomereik	80	Eenstijlige meidoorn	5	Gestreepte witbol	-	-	Ja	Ja	Vreetschad	10	Veegschad	5	Veegschade	Deels	2012	Nee	Ja	1 tot 5%	Nee		
4	Houtwal	80	Berk	40	Amerikaanse vogelkers	20	Pijpenstrootje	-	-	Ree	Nee	Zie opmerl	Vreetschad	10	Schilschade	5	Schilschade	Ja	2012	Nee		6 tot 25%	Ja	
5	Houtsingel	100	Zomereik	80				-	-	Ja	Ja	Veegschad	5					Ja	2012	Ja		1 tot 5%	Ja	
6	Houtwal	100	Zomereik	90				-	-	Nee	Nee							Ja	2012	Nee		1 tot 5%	Ja	
7	Houtwal	100	Zomereik	50	Amerikaanse vogelkers	5	Riet	-	-	Ja	Nee							Ja	2012	Ja		1 tot 5%	Ja	
8	Houtwal	100	Zomereik	90	Amerikaanse vogelkers	30	Braam	1	9	Ja	Ja	Vreetschad	5	Schilschade	5	Schilschade	Ja	2012	Ja		26 tot 50%	Ja		
9	Houtwal	50	Zomereik	40	vlier	5	Braam	-	9	Ja	Ja	Vreetschad	70					Ja	2013	Nee	Ja	1 tot 5%	Nee	
10	Bos(je)	100	Zwarte els	90	Hulst	50	Strooisellaag	-	-	Ja	Ja	Vreetschad	5					Nee				1 tot 5%	Ja	
11	Houtwal	100	Zwarte els	90	Amerikaanse vogelkers	70	Braam	-	-	Ree	Ja	Ja	Vreetschad	5				Nee				51 tot 75%	Ja	
12	Houtsingel	30	Zomereik	20	Grauwe wilg	5	witbol	-	14	Das	Ja	Ja	Vreetschad	40				Nee		Nee	Ja	1 tot 5%	Ja	
13	Houtwal	100	Ratelpopulie	70	Lijsterbes	20	Braam	-	95	Ja	Nee							Ja	2013	Nee		6 tot 25%	Ja	
14	Houtwal	80	Zomereik	40	Amerikaanse vogelkers	60	Braam	-	31	Ree	Ja	Zie opmerkingenveld						Ja	2013	Ja		51 tot 75%	Nee	
15	Houtwal	60	Zomereik	60	Amerikaanse vogelkers	20	Braam	-	92	Ja	Nee							Deels	2013	Ja	Ja	6 tot 25%	Ja	
16	Houtwal	100	Zomereik	50	Lijsterbes	20	Braam	-	92	Ree	Ja	Nee						Ja	2013	Ja		6 tot 25%	Ja	
17	Houtwal	90	Berk	40	Amerikaanse vogelkers	20	Braam	-	92	Ja	Nee							Ja	2013	Ja		6 tot 25%	Ja	
18	Elzensingel	70	Zwarte els	60	Amerikaanse vogelkers	5	Pitrus	35	105	Ja	Ja	Vreetschad	90					Ja	2013	Ja		1 tot 5%	Ja	
20	Elzensingel	90	Zwarte els	80	vogelkers	10	Braam	36	95	Ja	Ja	Vreetschad	10					Ja	2013	Nee		6 tot 25%	Ja	
21	Houtwal	100	Zomereik	40	Lijsterbes	10	Braam	-	15	Ja	Ja	Vreetschad	5					Nee				1 tot 5%	Ja	
22	Houtwal	100	Zomereik	100	Hulst	20	Gestreepte witbol	-	15	Ja	Ja	Vreetschad	10					Nee				6 tot 25%	Ja	
23	Zie opmerking	90	Zwarte els	5	vlier	60	Riet	-	-	Ja	Ja	Vreetschad	5					Ja	2014	Nee		6 tot 25%	Ja	
24	Houtwal	80	Zomereik	70	Amerikaanse vogelkers	5	Gestreepte witbol	-	16	Ja	Ja	Vreetschad	70					Ja		Ja		1 tot 5%	Ja	
25	Houtwal	100	Zomereik	90	Amerikaanse vogelkers	30	Gestreepte witbol	-	16	Ja	Ja	Vreetschad	10	Veegschad	5	Veegschade	Nee					26 tot 50%	Ja	
26	Houtwal	90	Zomereik	40	Amerikaanse vogelkers	20	Pijpenstrootje	-	31	Ja	Ja	Vreetschad	40					Nee		Nee		6 tot 25%	Ja	
27	Houtwal	80	Zomereik	30	Amerikaanse vogelkers	40	Gestreepte witbol	16	-	Das	Ja	Ja	Vreetschad	60				Ja	2013	Nee	Ja	26 tot 50%	Ja	
28	Houtwal	100	Berk	50	Lijsterbes	30	Braam	-	95	Ja	Nee							Nee				1 tot 5%	Ja	
29	Elzensingel	100	Zwarte els	90	Amerikaanse vogelkers	20		-	12	Ree	Ja	Nee						Ja	2013			6 tot 25%	Ja	
30	Elzensingel	60	Zwarte els	60	Amerikaanse vogelkers	5	Braam	-	-	Ree	Ja	Ja	Vreetschad	5				Ja	2013	Nee		6 tot 25%	Ja	
31	Houtwal	80	Zomereik	30	Amerikaanse vogelkers	10	Braam	-	-	Ree	Ja	Ja	Vreetschad	10	Veegschad	5	Veegschade	Ja	2013	Nee		6 tot 25%	Ja	
32	Houtwal	90	Zomereik	50	Amerikaanse vogelkers	80	Gestreepte witbol	-	65	Das	Ja	Ja	Vreetschad	20				Ja	2015	Nee	Ja	75%	Nee	
33	Bos(je)	100	Zomereik	100	Hulst	80	Strooisellaag	-	-	Ja	Ja	Schilschad	5	Vreetschad	5	Vreetschade	Nee					1 tot 5%	Ja	
34	Houtwal	100	Zomereik	100	Hulst	80	Strooisellaag	-	-	Ja	Ja	Vreetschad	5					Nee				6 tot 25%	Ja	
35	Houtwal	100	Zomereik	80	Amerikaanse vogelkers	70	Braam	-	55	Nee	Nee							Ja	2013	Nee		51 tot 75%	Nee	
36	Elzensingel	100	Ratelpopulie	80	Amerikaanse vogelkers	20	Braam	-	55	Ja	Ja	Schilschad	10	Vreetschad	20	Vreetschade	Ja	2012	Nee			6 tot 25%	Ja	
37	Houtwal	100	Zomereik	10	Amerikaanse vogelkers	30	Braam	-	55	Ja	Ja	Vreetschad	20					Ja	2013	Nee		26 tot 50%	Nee	
38	Houtwal	100	Zomereik	90	Hulst	50	Pijpenstrootje	-	35	Ja	Ja	Vreetschad	5	Schilschade	5	Schilschade	Deels	2013	Nee			1 tot 5%	Ja	
39	Houtwal	70	Zomereik	60	Hulst	10	Gestreepte witbol	25	25	Ja	Ja	Vreetschad	40					Ja	2013	Nee	Ja	1 tot 5%	Nee	
40	Bos(je)	90	Zomereik	20	Lijsterbes	30	Braam	-	31	Ree	Ja	Nee						Ja	2013			1 tot 5%	Ja	
41	Houtwal	80	Zomereik	80	Gewone vogelkers	60	Braam	-	92	Ja	Ja	Vreetschad	10	Schilschad	5	Schilschad	5	Deels	2014	Ja	Ja	75%	Nee	
42	Houtsingel	90	Zomereik	80	Gestreepte witbol	36	95	Haas	Ja	Ja	Ja	Vreetschad	5					Ja	2014	Nee		1 tot 5%	Ja	
43	Elzensingel	90	Zwarte els	60	Meidoorn	5	Pitrus	-	-	Ree	Nee	Nee	Vreetschad	10				Ja	2014	Z.op.		Geen	Ja	
44	Elzensingel	100	Zwarte els	100	Sleedoorn	20	Hennegras	-	-	Ree	Nee	Nee	Vreetschad	5				Ja	2014	Ja		1 tot 5%	Ja	
45	Houtwal	100	Zwarte els	70	Amerikaanse vogelkers	20	Gestreepte witbol	36	58	Ree	Ja	Nee	Vreetschad	60				Ja	2014	Ja		6 tot 25%	Ja	
46	Houtwal	100	Zomereik	90	Amerikaanse vogelkers	50	Braam	-	36	Ja	Ja	Vreetschad	10	Veegschad	5	Veegschade	Nee					26 tot 50%	Ja	
47	Bos(je)	100	Zomereik	80	Hulst	10	Braam	-	-	Ree	Nee	Nee						Nee		Nee		1 tot 5%	Ja	
48	Houtwal	100	Zomereik	60	Gewone vlier	40	Anders zie opmerking	-	-	Nee	Nee							Nee				1 tot 5%	Ja	
49	Houtwal	100	Zomereik	60	Amerikaanse vogelkers	100	Gestreepte witbol	-	3	Das	Ja	Ja	Schilschad	5				Ja		Ja	Ja	75%	Nee	
50	Houtwal	20	Zomereik	20	Gestreepte witbol	-	3	Ja	Nee									Ja	2024	Ja		Geen	Nee	
51	Houtwal	100	Zomereik	80	Gewone vogelkers	10	Braam	-	31	Ree	Ja	Ja	Vreetschad	5				Nee				6 tot 25%	Ja	
52	Houtsingel	100	Zwarte els	60	Grauwe wilg	5	Braam	-	-	Ree	Nee	Nee						Ja	2014			1 tot 5%	Ja	
53	Houtwal	100	Zomereik	50	Hulst	40	Kamperfoelie	-	-	Ja	Ja	Vreetschad	60	Schilschad	5	Schilschade	Ja	2015	Nee			1 tot 5%	Ja	
54	Houtwal	100	Zomereik	50	Amerikaanse vogelkers	40		-	-	Das	Nee	Nee	Vreetschad	5				Nee		Z.op.		26 tot 50%	Ja	
55	Houtwal	100	Zomereik	30	Hulst	20	Braam	-	-	Ja	Nee							Ja	2015	Nee		6 tot 25%	Ja	
56	Houtwal	100	Zomereik	100	Amerikaanse vogelkers	50	Strooisellaag	-	2	Ja	Nee							Nee				26 tot 50%	Ja	
57	Houtwal	100	Zomereik	90	Hulst	20	Gestreepte witbol	-	-	Haas	Ja	Ja	Vreetschad	100				Ja	2016	Nee	Ja	1 tot 5%	Ja	
58	Houtwal	40	Zomereik	20	Hulst	20	Gestreepte witbol	-	65	Das	Ja	Ja	Vreetschad	80	Veegschad	5	Veegschade	Ja	2019	Nee	Ja	6 tot 25%	Nee	
59	Houtwal	100	Zomereik	50	Amerikaanse vogelkers	30	Braam	-	55	Ja	Ja	Vreetschad	5	Vreetschad	5	Vreetschade	Ja	2016				50%	Ja	
60	Elzensingel	90	Zwarte els	80		2	57	Ja	Ja	Ja	Ja	Vreetschad	80					Ja	2017	Ja		Geen	Ja	
61	Houtwal	80	Zomereik	50	Amerikaanse vogelkers	30	Pijpenstrootje	-	92	Ja	Ja	Vreetschad	30	Veegschad	5	Veegschade	Ja	2017	Nee	Ja		50%	Ja	
62	Houtwal	70	Zomereik	30	Lijsterbes	5	Pijpenstrootje	-	-	Ree	Nee	Zie opmerl	Vreetschad	40				Ja	2017	Nee		1 tot 5%	Nee	
63	Bos(je)	100	Zomereik	40	Amerikaanse vogelkers	60	Pijpenstrootje	6	36	Ja	Ja	Vreetschad	100	Veegschad	5	Veegschade	Deels	2017	Ja	Ja		75%	Nee	
64	Bos(je)	100	Zomereik	80	Hulst	20	Braam	-	-	Ree	Nee	Ja	Vreetschad	5				Nee				6 tot 25%	Ja	

Nr. Houtopstand ElinID	Soort houtopstand	Totale bedekking	Dominante boomsoort	Bedekking boomsoort	Dominante struiklaag	Bedekking struiklaag	Dominante kruidlaag	Aantal damherten op perceel	Aantal damherten in omgeving tot 250 m.	Andere diersoorten	Sporen damherten	Sporen van schade	Soort schade 1	Schade percentage 1	Soort schade 2	Schade percentage 2	Soort schade 2	Schade percentage 2	Schade percentage 3	Beheer uitgevoerd	Jaar van kap	Herplant uitgevoerd	Duidelijke damhertschade	Bedekking van Amerikaanse vogelkers	Voledoet aan Omgevingswet
65	Houtwal	60	Zomereik	30	Amerikaanse vogelkers Gewone	30	Braam Gestreepte witbol	-	65	Ja	Ja	Vreetschad	10						Ja	2018	Ja	Ja	26 tot 50%	Nee	
66	Elzensingel	50	Zwarte els	50	Gewone vogelkers	5	Braam	-	3	Ree	Nee	Nee							Ja	2018	Nee	Geen	Nee		
67	Elzensingel	90	Zwarte els	90			Braam	-	92	Ja	Ja	Veegschad	5						Ja	2019	Nee	Geen	Ja		
68	Houtwal	60	Zomereik	20	Lijsterbes	5	Braam Gestreepte witbol	-	4	Ja	Ja	Vreetschad	20	Veegschad	5	Veegschade			Ja	2019	Ja	Ja	1 tot 5% 26 tot 50%	Nee	
69	Bos(je)	50	Zomereik	40	Hulst	30	Braam	-	-	Ja	Ja	Vreetschad	70	Veegschad	5	Veegschade			Ja	2020	Nee	Ja	50%	Nee	
70	Houtwal	100	Zomereik	90	Lijsterbes	5	Braam	7	26	Ree	Ja	Ja	Vreetschad	60					Nee			Geen	Ja		
71	Houtwal	100	Zomereik	90	vlier	20	Braam	7	26	Ree	Ja	Ja	Vreetschad	30	Veegschad	5	Veegschade			Nee			1 tot 5%	Ja	
72	Houtwal	100	Zomereik	60	Amerikaanse vogelkers	20		-	-	Ja	Ja	Vreetschad	70						Deels		Nee	6 tot 25%	Ja		
73	Houtwal	100	Zomereik	50	Lijsterbes	10	Braam	-	-	Ree	Ja	Ja	Vreetschad	20					Ja	2013		1 tot 5%	Ja		
74	Houtwal	100	Zomereik	100	Lijsterbes	20	Kamperfoelie	-	-	Ja	Nee								Nee			1 tot 5%	Ja		
75	Bos(je)	100	Gewone es	30	Hulst	5	Hennegras	-	-	Ree	Nee	Nee	Vreetschad	5					Nee		Nee	1 tot 5%	Ja		
76	Bos(je)	100	Zomereik	90	Hulst	30	Strooisellaag	-	-	Ja	Nee								Nee			1 tot 5%	Ja		
77	Houtwal	100	Zomereik	100	Amerikaanse vogelkers	10	Gestreepte witbol	-	92	Ja	Ja	Vreetschad	30	Veegschad	5	Veegschade			Nee		Nee	Ja	50%	Ja	
78	Houtwal	100	Zomereik	100	Hulst	40	Kamperfoelie	1	9	Nee	Nee								Nee			1 tot 5%	Ja		
79	Elzensingel	90	Zwarte els	90	Lijsterbes	5	Braam	-	-	Ja	Ja	Vreetschad	80						Ja	2020	Nee	Ja	1 tot 5%	Ja	
80	Elzensingel	90	Zwarte els	90	Lijsterbes	10	Braam	-	-	Ja	Ja	Vreetschad	80						Ja	2021	Ja	Ja	1 tot 5%	Ja	
81	Elzensingel	50	Zwarte els	50	Lijsterbes	10	Braam	-	12	Ja	Ja	Vreetschad	90						Ja	2022	Nee	Ja	1 tot 5%	Nee	
82	Bos(je)	50	Zomereik	50	Amerikaanse vogelkers	40	Gestreepte witbol	-	-	Ja	Ja	Vreetschad	70						Ja	2021	Nee	Ja	50%	Nee	
83	Houtwal	40	Zomereik	30	Amerikaanse vogelkers	80	Pijpenstrootje	-	23	Haas	Ja	Ja	Vreetschad	90					Ja	2020	Nee	Ja	meer dan 75%	Nee	
84	Bos(je)	100	Zomereik	80	Lijsterbes	20	Pijpenstrootje	-	3	Ree	Ja	Nee	Vreetschad	5					Nee			1 tot 5%	Ja		
85	Houtwal	50	Zomereik	40	Amerikaanse vogelkers	40	Braam	-	26	Haas	Ja	Ja	Vreetschad	80					Ja	2021	Nee	Ja	50%	Nee	
86	Elzensingel	90	Zwarte els	90				-	-	Das	Nee	Nee							Ja	2021	Z.op.	Geen	Ja		
87	Houtwal	40	Zomereik	30	Hulst	20	Pijpenstrootje	-	-	Ja	Ja	Vreetschad	100						Ja	2022	Nee	Ja	1 tot 5%	Nee	
88	Houtwal	50	Zomereik	30	Lijsterbes	5	Strooisellaag	-	-	Ja	Ja	Vreetschad	10						Ja	2022	Nee	Ja	1 tot 5%	Nee	

Bijlage 6: Voorbeeld van een controlerapport

Zie volgende pagina.

Beoordelingsrapport herplantplicht

Herbeplanting artikel 4.3 Wet natuurbescherming

Onvoldoende

De herplantcontrole is gedaan in het kader van het onderzoek naar de impact van damherten op de herplant van de gekapte houtopstand(en)

De controle is uitgevoerd door: P.M. de Vries (de Vries Flora en Fauna)

Zaaknummer: [REDACTED] ElmID houtwal: 39

Huidige rechthebbende (eigenaar) houtopstand

Naam: [REDACTED]

Adres: [REDACTED]

Telefoonnr.: [REDACTED]

E-mail: [REDACTED]

Gegevens controle

Datum controle: 07/02/2024

Soort vervolgactie: Hercontrole

Gegevens houtopstand

Gemeente: Heerenveen

Kadastrale gemeente: Mildam

Sectie: N

Perceelnummer: [REDACTED]

Adres of andere aand: [REDACTED]

Soort houtopstand: Houtwal

Boomsoort(en): Amerikaanse vogelkers, hulst, zomereik

Oppervlakte / lengte: 165 meter.

Bevindingen

Aanleiding: In het kader van het onderzoek naar de impact van damherten op de herplant van een gekapte houtopstand is een herplantcontrole uitgevoerd. Hierbij wordt gekeken of de kap is uitgevoerd en of er aan de herplantplicht is voldaan. Als niet aan de herplantplicht is voldaan wordt gekeken of damherten het herstel van de houtopstand negatief beïnvloeden.

Beoordeling

Bij deze houtopstand zijn recentelijk kap werkzaamheden uitgevoerd. Deze kapwerkzaamheden hebben plaatsgevonden in 2013.

Hier heeft geen actieve herplant plaatsgevonden. Hier zijn in ieder geval geen aanwijzingen voor dat herplant heeft plaatsgevonden. Natuurlijke verjonging is niet of nauwelijks aanwezig.

Rondom deze houtwal zijn vee-kerende rasters (schokdraad of prikkeldraad) als beschermende maatregelen toegepast. In dit geval aan een zijde van de houtwal.

Amerikaanse vogelkers komt met een bedekking van 1 tot 5% voor in deze houtwal.

Tijdens de controle is bijgehouden of er damherten op het perceel of in de buurt te gezien zijn. Op het controle moment zijn op het perceel van deze betreffende houtwal 25 damherten geconstateerd. In de omringende percelen zijn tot een straal van 250 meter 25 damherten gezien.

In de directe omgeving van deze houtopstand zijn sporen van damherten zichtbaar in de vorm van hoefafdrukken en of wildwissels.

Aan deze houtwal is vreeschade geconstateerd.

- Vreeschade

Jonge uitloop van eiken wordt hier goed kort gehouden. De meeste natuurlijke verjonging komt niet hoger dan 30 cm, ook braam en roos soorten worden aangevreten.

De geschatte schade aan de houtwal bedraagt 40%.

Naast de aanwezigheid van damherten is er ook gekeken naar andere soorten wild welke in en rondom deze houtwal schade zouden kunnen veroorzaken. In deze houtwal zijn geen andere wildsoorten aangetroffen.

Hoewel de houtwal enigszins aan de dunne kant is en niet een volle dichtheid aan bomen en struiken heeft, is er op de luchtfoto's van Street Smart Cyclomedia uit de jaren 2009, 2017 en 2023 geen verschil te zien. Dit wordt vooral ook veroorzaakt doordat de boomkroon van het naast gelegen bos tot ver over de houtwal uitsteekt. Op de luchtfoto van 2014 is te zien dat er een kap heeft plaatsgevonden. Ondanks deze vergelijking is het feit dat alle eiken stoven die gekapt zijn in deze wal niet opnieuw zijn uitgelopen, met uitzondering van één exemplaar. Verder is er geen natuurlijke verjonging te zien. De houtwal is daarmee onvoldoende hersteld. Uit de controle is gebleken dat deze houtwal momenteel NIET voldoet aan de Omgevingswet. Vreeschade van damhert op de afgezette zomereiken en het wegvreten van natuurlijke verjonging is hier zeker een oorzaak dat deze houtwal niet voldoende is hersteld.

Ondertekening

Dagtekening: 31-03-2024

Naam: Peter de Vries

Mailadres: [REDACTED]@gmail.com

Telefoonnummer: 06 [REDACTED]

Handtekening;

